Załącznik 2

Autoreferat przedstawiający opis dorobku oraz osiągnięć naukowych

dr inż. Anita Richert-Kaźmierska

Spis treści

1. Imię i nazwisko 3

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej 3

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych 3

4. Ogólna charakterystyka dorobku naukowego 3

4.1. Zainteresowania naukowe 3

4.2. Zestawienie prac naukowych opublikowanych po uzyskaniu stopnia doktora 4

5. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2017r., poz. 1789) 6

5.1. Omówienie celu naukowego pracy i najważniejszych wyników 6

5.1.1. Kontekst prowadzonych badań oraz struktura pracy 6

5.1.2. Cele naukowe oraz motywacja do podjęcia tematu 10

5.1.3. Wyniki badań oraz najważniejsze wnioski 13

5.2. Wkład w rozwój dyscypliny 23

6. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych 24

6.1. Opublikowane prace i artykuły naukowe 24

6.2. Udział w międzynarodowych konferencjach i seminariach naukowych 29

6.3. Realizowane projekty i granty 31

6.4. Pełnienie funkcji promotora pomocniczego w przewodach doktorskich 35

6.5. Pełnienie funkcji członka kolegiów redakcyjnych oraz recenzenta w czasopismach naukowych 35

7. Działalność ekspercka 35

8. Działalność organizacyjna 37

9. Działalność dydaktyczna 38

10. Współpraca międzynarodowa oraz w środowisku regionalnym 39

Bibliografia 41

1. Imię i nazwisko

Anita Richert-Kaźmierska

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej

wrzesień 2004 – uzyskanie stopnia doktora nauk ekonomicznych w zakresie ekonomii na Wydziale Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej

Tytuł rozprawy doktorskiej: Rola ośrodków szkolnictwa wyższego w rozwoju gospodarczym miast o znaczeniu regionalnym w Polsce w latach 1990-2002

Promotor: dr hab. Dariusz Waldziński, prof. nadzw. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego

Recenzenci: prof. dr hab. Halina Różańska, prof. zw. Politechniki Gdańskiej oraz dr hab. Jacek Brdulak, prof. nadzw. Szkoły Głównej Handlowej

lipiec 1998 – uzyskanie tytułu magistra inżyniera w zakresie specjalności systemy zarządzania na Wydziale Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych

- 1 listopada 1998 – 31 października 2004: asystent na Wydziale Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej
- 1 października 1999 – 30 września 2001: asystent w Instytucie Ekonomicznym Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Elblągu
- 1 września 2000 – 30 stycznia 2003: zastępca dyrektora Instytutu Ekonomicznego Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Elblągu
- 1 października 2001 – 30 września 2005: wykładowca w Instytucie Ekonomicznym Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Elblągu
- 1 listopada 2004 – 29 lutego 2016: adiunkt na Wydziale Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej
- 1 marca 2016 – obecnie: starszy wykładowca na Wydziale Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej
- 1 marca 2018 – 30 września 2020: starszy specjalista w projekcie międzynarodowym #R051 INBETS BSR, Wydział Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej.

4. Ogólna charakterystyka dorobku naukowego

4.1. Zainteresowania naukowe

W okresie od 2004 do 2019 roku moje zainteresowania naukowe, oraz związane z nimi badania naukowe, dotyczyły społeczno-ekonomicznej polityki regionalnej, polityki państwa na rynku pracy w zakresie aktywizacji zawodowej osób w wieku 50 lat i więcej, polityki społeczno-ekonomicznej państwa wobec procesu starzenia się ludności, ze szczególnym uwzględnieniem działań podejmowanych na szczeblu regionalnym oraz lokalnym, w tym przedsiębiorczości regionalnej i konkurencyjności regionalnej.

We wrześniu 2004 roku na Wydziale Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej obroniłam rozprawę doktorską pt. *Rola ośrodków szkolnictwa wyższego w rozwoju gospodarczym miast o znaczeniu regionalnym w Polsce w latach 1990-2002.* Moje zainteresowania badawcze bezpośrednio po uzyskaniu stopnia naukowego doktora stanowiły rozwinięcie tematyki poruszanej w pracy doktorskiej

Punktem zwrotnym w rozwoju moich zainteresowań naukowych stał się udział w międzynarodowym projekcie badawczym, finansowanym ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, *Best Agers – Using the knowledge and experience of professionals in their primes to foster business and skills development in the Baltic Sea Region* (2010-2012), realizowanym w ramach Programu Regionu Morza Bałtyckiego 2007-2013. W ramach powyższego projektu prowadziłam badania naukowe dotyczące identyfikacji czynników determinujących aktywność zawodową osób w wieku 55 lat i więcej. Ponadto moje badania dotyczyły zasadności kierunków i priorytetów realizowanej polityki rynku pracy wobec osób w wieku okołoemerytalnym w państwach Regionu Morza Bałtyckiego, jak również oceny efektywności i skuteczności stosowania wybranych narzędzi w ramach tejże polityki.

Badania nad ekonomicznymi konsekwencjami starzenia się ludności dla rynku pracy i rozwoju przedsiębiorstw stanowiły również główny cel dwóch kolejnych międzynarodowych projektów badawczych w których uczestniczyłam[1]: *QUICK IGA – Innovation Gender Age* (2012-2014) i *Best Agers Lighthouses – Strategic Age Management for SME in the Baltic Sea Region* (2012-2014). Udział w tych projektach stanowił dla mnie podstawę do podjęcia badań naukowych w obszarze identyfikacji konsekwencji starzenia się ludności dla gospodarki, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii związanym z aktywnością zawodową osób w wieku 50 lat i więcej na rynku pracy, jak również polityki rynku pracy wobec tej grupy.

Aktualnie, moje zainteresowania naukowe oraz podejmowana w publikacjach naukowych problematyka skupiają się wokół trzech głównych nurtów:

- Polityka państwa wobec starzenia się ludności, ze szczególnym uwzględnieniem polityki prowadzonej przez władze regionalne i lokalne w Polsce.
- Aktywność ekonomiczna osób w wieku 50 lat i więcej oraz polityka rynku pracy wobec tej grupy.
- Nowoczesne technologie w systemie opieki nad osobami starszymi.

4.2. Zestawienie prac naukowych opublikowanych po uzyskaniu stopnia doktora

Mój dorobek naukowy (po doktoracie) w formie opublikowanych artykułów naukowych oraz innych prac naukowych obejmuje łącznie 87 pozycji, w tym:

- 1 autorską monografię,
- 3 monografie współautorskie (w tym 2 w języku angielskim),

[1] Oba projekty były realizowane w ramach Programu Regionu Morza Bałtyckiego 2007-2013, finansowane ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz ze środków finansowych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. W projekcie *Best Agers Lighthouses – Strategic Age Management for SME in the Baltic Sea Region* (2012-2014) pełniłam funkcję kierownika projektu.

- 1 artykuł opublikowany w czasopiśmie indeksowanym w *Journal Citation Report* (współautorstwo, 15 pkt, 5-letni *Impact Factor* – 0,724),
- 43 artykuły w pozostałych recenzowanych czasopismach naukowych (w tym 15 artykułów we współautorstwie),
- 21 rozdziałów w monografiach naukowych (w tym 7 we współautorstwie),
- 5 redakcji monografii naukowych (w tym 4 współredakcje),
- 1 artykuł w materiałach konferencyjnych indeksowanych w *Web of Science* (we współautorstwie),
- 12 raportów i sprawozdań z prac badawczych (w tym 6 we współautorstwie).

Sumaryczny *impact factor* według listy *Journal Citation Report* (JCR), zgodnie z rokiem opublikowania wynosi: 0,779.

Łączna liczba cytowań publikacji według Web of Science (WoS): 9.

Indeks Hirscha według bazy Web of Science (WoS): 2.

Łączna liczba cytowań publikacji według Google Scholar: 143.

Indeks Hirscha według Google Scholar: 6.

Ilościowe podsumowanie mojego dorobku naukowego (po doktoracie), z uwzględnieniem rodzaju publikacji, liczby punktów (w roku publikacji) oraz współautorstwa zawarłam w Tabeli 1.

Tabela 1. Ilościowe zestawienie dorobku naukowego (po doktoracie)

Rodzaj publikacji	Liczba publikacji	Liczba punktów bez uwzględnienia współautorstwa	Liczba punktów z uwzględnieniem współautorstwa
Monografie naukowe w języku polski	2	125	110
Monografie naukowe w języku angielskim	2	50	18,75
Artykuły w czasopismach indeksowanych w *Journal Citation Report*	1	15	7,5
Artykuły w czasopismach recenzowanych w języku polskim (znajdujące się na liście czasopism MNiSW, tzw. lista B)	33	229	187,33
Artykuły w czasopismach recenzowanych w języku angielskim (znajdujące się na liście czasopism MNiSW, tzw. lista B)	10	80	68,5
Rozdziały w monografiach naukowych w języku polskim	10	50	42,5
Rozdziały w monografiach naukowych w języku angielskim	11	55	45
Redakcja naukowa monografii naukowych	5	24	14
Artykuły naukowe w materiałach konferencyjnych indeksowanych w *Web of Science*	1	15	7,5
Raporty i sprawozdania z prac badawczych	12	-	-
Łącznie	**87**	**643**	**501,08**

5. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2017r., poz. 1789)

Za osiągnięcie w rozumieniu art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2017r., poz. 1789) wskazuję autorską monografię:

Polityka państwa wobec starzenia się ludności w Polsce

Recenzentami wydawniczymi monografii byli:

dr hab. Jolanta Perek-Białas, Uniwersytet Jagielloński, Szkoła Główna Handlowa

dr hab. Piotr Szukalski, prof. nadzw. UŁ, Uniwersytet Łódzki

Monografia ukazała się nakładem Wydawnictwa CeDeWu w Warszawie w 2019 roku (ISBN 978-83-8102-229-3).

5.1. Omówienie celu naukowego pracy i najważniejszych wyników

5.1.1. Kontekst prowadzonych badań oraz struktura pracy

Monografia *„Polityka państwa wobec starzenia się ludności w Polsce"*, dotyczy ekonomicznych konsekwencji starzenia się ludności oraz bezpośrednio z nimi związanych działań podejmowanych w ramach polityki społeczno-ekonomicznej w Polsce w latach 1998-2018. Podjęta problematyka badawcza, wpisuje się w toczącą się debatę publiczną dotyczącą obecnych oraz przyszłych kierunków, szeroko rozumianej polityki społeczno-ekonomicznej. Dotyczy wieloaspektowości zmian determinowanych procesem starzenia się ludności oraz wyzwań, wobec jakich w związku z tym stają władze publiczne. W swoich działaniach muszą one z jednej strony odpowiadać na potrzeby rosnącej subpopulacji osób starszych[2] (tj. prowadzą politykę społeczną wobec osób starszych), z drugiej – pobudzać rozwój gospodarki w warunkach „demograficznej starości" (tj. prowadzić politykę gospodarczą w warunkach starzejącego się społeczeństwa).

Przeprowadzona przeze mnie analiza literatury przedmiotu wskazała, że większość badań naukowych dotyczących starzenia się ludności oraz jego konsekwencji odnosi się do skali globalnej, makroregionów[3] lub poszczególnych państw. Nadal relatywnie niewiele dotyczy poziomu regionalnego[4]. Zakres zrealizowanych w ostatnich latach badań dla poziomu regionalnego obejmował komparatywną analizę przyczyn i przebiegu zmian ludnościowych (m.in. Kashnitsky et al., 2017; Sotkovsky, 2014) oraz zmian struktury wieku i rozmiarów zasobów pracy (Styczyńska, Zaman, 2013; Barslund, Werder von, 2016; Frosch, Tivig, 2007; Kuhntopf et al., 2011).

---

[2] W myśl *Ustawy o osobach starszych* (2015, art. 4), osoba starsza w Polsce, to osoba, która ukończyła 60. rok życia.

[3] Pojęcie makroregionu jest w tym miejscu rozumiane dość szeroko. W literaturze przedmiotu, autorzy określają nim grupy kilku – kilkunastu państw (np. Europa Środkowo-Wschodnia, Unia Europejska, Region Morza Bałtyckiego, Region Państw Arabskich itp.) lub wszystkie państwa wybranego kontynentu (Hoff, 2008; Grinberga-Zalite et. al., 2015; Hussein, Ismail, 2017).

[4] Poziom regionalny w pracy oznacza dużą jednostkę podziału kraju, „wydzielone terytorium, które z racji względnej jednorodności charakteryzujących go cech oraz ich powiązań odróżnia się od innych otaczających go obszarów (...) podległe pewnej władzy lub rządzące się w ustroju demokratycznym; (...) obszar na którym ludność jest organizowana lub organizuje się do wspólnego życia, tworząc całość, czyli społeczność regionalną" (Kulesza, 2014, s. 27-48); według Klasyfikacji Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych – odpowiednik NUTS-2; w Polsce synonim województwa.

Na potrzebę rozwoju badań nad starzeniem się ludności i jego konsekwencji w perspektywie regionalnej zwracają uwagę m.in. M.W. Skinner i współautorzy (2017), G. Hodge (2008), S. Kurek (2008), G.J. Andrews i D.R. Philips (2005) oraz autorzy *Programu badań dla starzejącej się Europy do roku 2020 – FUTURAGE: Creating a road map for ageing research* (2011). Wszyscy wymienieni wskazują, że ponieważ specyficzne cechy regionów różnicują przyczyny, dynamikę i skutki starzenia się ludności, ich prawidłowe rozpoznanie jest niezbędnym warunkiem ustalenia kierunków polityk publicznych i doboru właściwych działań oraz narzędzi, w odpowiedzi na zachodzące zmiany.

W dotychczas zrealizowanych projektach badawczych w Polsce, dotyczących polityki wobec starzenia się ludności, autorzy skupiali się na skali krajowej (Szatur-Jaworska, 2016, 2016a; Błędowski, Szweda-Lewandowska, 2016) lub skali lokalnej (Błędowski, 2002; Szatur-Jaworska, 2015; Richert-Kaźmierska, 2018). Badania realizowane dla poziomu regionalnego miały charakter wycinkowy (Podgórska-Rykała et. al., 2016; Zrałek, 2016), tj. badaniem objęte były albo tylko wybrane regiony albo tylko określony rodzaj dokumentów strategicznych służył do zdiagnozowania obszarów działań władz regionalnych wobec starzenia się ludności.

W wyniku przeprowadzonych przeze mnie badań zidentyfikowałam działania władz centralnych i regionalnych wobec starzenia się ludności w Polsce w latach 1998-2018[5]. Na tej podstawie określiłam obszary krajowej i regionalnej polityki wobec starzenia się ludności.

Wykorzystałam w tym celu różne metody badawcze, m.in. frekwencyjno-tematyczną oraz wartościująco-oceniającą analizę treści (Szczepaniak, 2012; Michalczyk, 2009)[6], analizę danych zastanych (*desk research*) zgodnie z metodą *Age Proofing Toolkit*[7] (Ferry, Baker, 2006, s. 25), oraz analizę i konstrukcję logiczną (Apanowicz, 2002).

Na podstawie wyników frekwencyjno-tematycznej oraz wartościująco-oceniającej analizy treści strategii rozwoju województw pogrupowałam regiony ze względu na sposób postrzegania starzenia się ludności przez władze regionalne oraz podejmowane przez nie działania wobec jego konsekwencji. Kryteria włączenia do poszczególnych grup stanowiły: ważność zachodzących zmian demograficznych (liczność wskazań słów i zwrotów, których desygnatami jest starzenia się ludności w strategii rozwoju regionu), sposób oceny zmian w strukturze wieku ludności i ich konsekwencji (treści i kontekst sformułowanych w strategiach szans, zagrożeń, celów oraz planowanych działań poddano analizie wartościująco-oceniającej) oraz obszary w których

[5] Okres 1998-2018 odnosi się do decyzji i działań państwa w obszarze systemu emerytalnego. W przypadku pozostałych polityk publicznych (polityki rozwoju, polityki rynku pracy, polityki senioralnej i polityki zdrowotnej) w analizie przyjęto okres 2012-2018. Włączanie zapisów dotyczących starzenia się ludności w Polsce i jego konsekwencji w dokumenty strategiczne programujące polityki publiczne upowszechniło się w efekcie działań w ramach Europejskiego Roku Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej (EY2012).

[6] Z wykorzystaniem tej metody przeanalizowano strategie rozwoju wszystkich województw.

[7] Metoda *Age Proofing Toolkit* (Ferry, Baker, 2006, s. 25) polega na pogłębionej analizie głównych dokumentów strategicznych programujących rozwój regionów (regionalnych strategii rozwoju, regionalnych strategii polityki społecznej i szczegółowych opisów osi priorytetowych regionalnych programów operacyjnych), diagnozie aktywności „rzeczników" agendy wobec starzenia się ludności oraz analizie i ocenie prowadzonych przez władze regionalne działań edukacyjno-informacyjnych w zakresie starzenia się ludności. Powołanie organów regionalnych lub przedstawicieli pełniących rolę „rzecznika" agendy politycznej poświęconej problematyce starzenia się społeczeństwa należy rozumieć jako utworzenie instytucji i/lub organizacji odpowiedzialnych za reprezentowanie interesów osób starszych wobec władz regionalnych oraz zaangażowanych w procesy planowania i realizacji programów strategicznych, odpowiadających na wyzwania starzenia się ludności. W pracy za regionalnych „rzeczników" agendy politycznej poświęconej problematyce starzenia się społeczeństwa uznano pełnomocników zarządów/marszałków województw ds. polityki senioralnej oraz regionalne rady senioralne i regionalne rady ds. seniorów.

deklarowane są działania wobec starzenia się ludności (działania selektywne, głównie w sferze polityki społecznej *versus* działania horyzontalne – szeroki wachlarz działań wobec starzenia się ludności w regionie zgodnie z zasadą *aging mainstreaming*).

Monografia obejmuje 5 rozdziałów merytorycznych (każdy zakończony podsumowaniem), uzupełnionych wstępem i zakończeniem (w sumie 258 stron).

Rozdział pierwszy stanowi wynik krytycznego przeglądu literatury teoretycznej na temat ekonomicznych konsekwencji starzenia się ludności.

W rozdziale przedstawiłam kompozytowe wskaźniki, pozwalające na identyfikację swoistej „reakcji" gospodarki na proces starzejącego się społeczeństwa, w tym: miernik dostosowania gospodarek i polityk społecznych do rosnącej subpopulacji osób starszych, diagnozujący również stopień zaspokojenia potrzeb seniorów (*Global Age Watch Index*), indeks podatności gospodarki na starzenie się ludności (*Aging Vulnerability Index*) oraz indeks gotowości ekonomicznej do starzenia się ludności (*Global Aging Preparedness Index*), miernik starzenia się społeczeństwa (*Hartford Aging Index*), schemat długookresowych konsekwencji ekonomicznych starzenia się ludności wykorzystywany przez Komisję Europejską, czy wreszcie miernik aktywnego starzenia się (*Active Aging Index* 2012).

Na podstawie wyników analizy literatury przedmiotu wyodrębniłam obszary ekonomicznych konsekwencji starzenia się ludności. Odwołałam się do koncepcji ekonomicznych badających wpływ zmian struktury wieku ludności na wzrost gospodarczy (Bloom et. al., 2003, 2000)[8], poziom dochodów, konsumpcji i oszczędności (Modigliani, Brumberg, 1954; Friedman, 1957; Bakshi, Chen 1994; Bejtelsmit, Bernasek, 2001)[9], poziom wydatków publicznych związanych z systemem zabezpieczenia emerytalnego (Gubernat, 2013; Fernandez 2010; *The impact of ageing on public expenditure* 2006; Banks, Emmerson 2000), opieki zdrowotnej i usług opiekuńczych (Wielicka, 2014; Łuniewska, 2014). Pogłębionej analizie poddałam także konsekwencje starzenia się ludności dla rynku pracy, tj. efekt kurczenia się potencjalnych i realnych zasobów pracy (Kryńska, Kwiatkowski, 2013; Aaronson et al. 2006; Krueger, 2017), malejącą aktywność zawodową i produktywność pracowników w starszym wieku, oraz rosnące koszty pracy wynikające z rosnącego udziału wśród osób w wieku aktywności zawodowej osób w wieku niemobilnym (Ng, Feldman, 2013; Taylor, Walker, 1998; Metcalf, Meadows, 2010; Skirbekk, 2004; Van Dalen et. al., 2010; Perek-Białas,Turek, 2013; Turek, 2015). Przedstawiłam również założenia koncepcji zarządzania wiekiem i zarządzania różnorodnością (Walker, 1998, 2005; Ilmarinen, 2001; Liwiński, Sztanderska, 2010).

Rozdział drugi ma charakter teoretyczno-empiryczny. W pierwszych dwóch podrozdziałach dokonałam przeglądu literatury dotyczącej problematyki polityki społecznej wobec osób starszych (Szatur-Jaworska, 2000; Błędowski, 2002), polityki społecznej wobec starości (Szatur-Jaworska, 2006; Klimczuk, 2014), polityki społecznej w perspektywie biegu życia (Golinowska, 2015) oraz polityki wobec starzenia się ludności (Chawla et al., 2007; *Mainstreaming aging*,

[8] M.in. teoria przejścia demograficznego i związana z nią koncepcja dywidendy demograficznej (Bloom et. al., 2003, 2000).
[9] M.in. hipoteza zmian dochodu, konsumpcji i oszczędności w cyklu życia (Modigliani, Brumberg,1954), dochodu permanentnego (Friedman, 1957), hipoteza awersji do ryzyka w cyklu życia (Bakshi, Chen 1994; Bejtelsmit, Bernasek, 2001).

2009; Marin, Zaidi, 2017). Wyróżniłam obszary problemowe polityki wobec starzenia się ludności oraz działania w ramach tejże polityki (w monografii Tabela 5, s. 66-67).

Kolejne części rozdziału drugiego mają charakter empiryczny, tj. przedstawiłam w nich wyniki przeprowadzonej przez siebie analizy dokumentów (strategii, programów i rekomendacji) sporządzonych przez organizacje międzynarodowe[10], wyznaczających kierunki, priorytety i działania rekomendowane do podejmowania przez władze poszczególnych państwach, w związku z postępującym starzeniem się ludności. W ten sposób zidentyfikowałam „dobre praktyki" w polityce wobec starzenia się ludności. Ustalenia o charakterze ponadnarodowym, ze szczególnym wskazaniem na dokumenty programujące politykę rozwoju Unii Europejskiej, mają duże znaczenie dla państw członkowskich, w tym Polski. Priorytety takie jak aktywizacja zawodowa i włączenie społeczne osób starszych, aktywizacja społeczna seniorów, rozwój gerontotechnologii, reorganizacja systemów emerytalnych itp. – jak pokazały dalsze badania – są przenoszone na grunt krajowy i regionalny. Odwołują się do nich i/lub powielają odpowiednie zapisy w dokumentach programujących krajową i regionalną politykę rozwoju.

W rozdziale trzecim zawarłam analizę danych statystycznych obrazujących zmiany struktury wieku i tempo starzenia się Polaków w latach 1980-2017 oraz prognozy demograficzne do roku 2050, zmiany struktury wieku potencjalnych i realnych zasobów pracy, strukturę wieku osób korzystających ze świadczeń emerytalnych. W kolejnych częściach rozdziału przedstawiłam wyniki analizy statystycznej zmian w strukturze wieku ludności Polski według regionów oraz regionalne różnice w rozmiarach i strukturze wieku zasobów pracy. Dane do analizy pobrałam z Banku Danych Lokalnych.

Rozdział czwarty przedstawia wyniki pogłębionej analizy dokumentów strategicznych programujących polityki publiczne w Polsce. Na ich podstawie usystematyzowałam priorytety, zakres i instrumenty polityk publicznych odpowiadające na wyzwania postępującego starzenia się ludności. Zidentyfikowałam i pogrupowałam działania podejmowane w ramach polityki rynku pracy. Opisałam kierunki i narzędzia zastosowane w procesie reformowania systemu emerytalnego. Najwięcej uwagi w rozdziale poświęciłam systematyce priorytetów i instrumentów realizowanej w Polsce od kilku lat polityki senioralnej. Wyniki analizy pozwoliły również wskazać obszary występowania zjawiska dynamicznej niespójności (Hatch, 2002; Supernat, 2008; Pacześ, 2016; Lissowska, 2016) w działaniach państwa wobec starzenia się ludności w Polsce.

Rozdział piąty w całości poświęcony jest problematyce regionalnej polityki wobec starzenia się ludności w Polsce. Rozdział rozpoczyna przegląd zadań rekomendowanych władzom regionalnym wobec starzenia się ludności przez Komitet Regionów oraz *Age Platform Europe*. W kolejnej części opisałam zastosowaną metodykę badania polityki wobec starzenia się ludności realizowanej na poziomie regionalnym. Dalsza część rozdziału to prezentacja wyników przeprowadzonych badań, ich interpretacji oraz dyskusja.

W związku z tym, że każdy z rozdziałów kończy się podsumowaniem, Zakończenie stanowi jedynie rekapitulację ustaleń poczynionych w poszczególnych częściach monografii.

[10] Organizację Narodów Zjednoczonych, Światową Organizację Zdrowia, Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, Unię Europejską.

5.1.2. Cele naukowe oraz motywacja do podjęcia tematu

Ze względu na tempo zachodzących zmian demograficznych oraz ich wpływ na procesy społeczne i gospodarcze, tematyka starzenia się ludności – na świecie i w Polsce – stała się w ostatnich latach jednym z kluczowych obszarów badawczych. Badania nad starzeniem się ludności i jego konsekwencjami, stanowią obszar zainteresowań różnych dziedzin (np. geografii, demografii, nauk medycznych, ekonomii, socjologii), co z jednej strony wynika z kompleksowości i wieloaspektowości zagadnienia, a z drugiej pozwala na analizę problemu z różnych, wzajemnie się uzupełniających perspektyw.

Monografia stanowiąca osiągnięcie w rozumieniu art. 16 ust. 2 ustawy, stanowi wkład w rozwój badań i stan wiedzy dotyczącej ekonomicznych konsekwencji starzenia się ludności i polityki państwa wobec starzenia się ludności w Polsce w latach 1998-2018, ze szczególnym uwzględnieniem aspektów regionalnych.

Głównym celem badawczym pracy była:

Identyfikacja zakresu i instrumentów polityki państwa wobec starzenia się ludności w Polsce, realizowanej przez władze centralne i regionalne.

Polityka wobec starzenia się ludności (*ageing policy, public policy on ageing*) stanowi kompleksową, międzysektorową odpowiedź państwa wobec wyzwań determinowanych zachodzącymi zmianami demograficznymi (Chawla et al., 2007). W ujęciu funkcjonalno-technicznym obejmuje zbiór celowych i systematycznych działań (Hausner, 2007), merytorycznie zarezerwowanych dla wielu polityk sektorowych, ma charakter polityki horyzontalnej (Zybała, 2012, s. 60). Realizując politykę wobec starzenia się ludności władze publiczne korzystają z różnego typu wiedzy, konfrontują różne punkty widzenia i angażują różnorodne podmioty posiadające niezbędne kompetencje.

O potrzebie rozwoju badań nad starzeniem się ludności w Polsce obejmującego różne sfery w których starzenie się ludności wywołuje zmiany oraz tworzenia na podstawie uzyskiwanych wyników horyzontalnej polityki państwa w tym zakresie, piszą m.in. L. Plouffe i A. Kalache (2010), P. Błędowski (2012, s. 21), B. Szatur-Jaworska (2012, s. 5), M. Mossakowska i współautorzy (2012, s. 565) oraz P. Szukalski (2009, s. 18-22).

Aby osiągnąć główny cel badawczy zrealizowałam badania empiryczne, polegające na pogłębionej analizie treści dokumentów strategicznych programujących politykę rozwoju i polityki sektorowe, które umożliwiły identyfikację zakresu i instrumentów polityki wobec starzenia się ludności w Polsce realizowanej przez władze centralne i regionalne.

Dla klarowności prowadzonych badań zdefiniowałam cztery szczegółowe cele badawcze:

1. *Uporządkowanie wiedzy teoretycznej o ekonomicznych konsekwencjach starzenia się ludności.*

2. *Identyfikacja „dobrych praktyk" w polityce wobec starzenia się ludności.*

3. *Wskazanie obszarów dynamicznej niespójności w działaniach państwa wobec starzenia się ludności w Polsce.*

4. *Ocena wpływu struktury wieku populacji w regionie na priorytety i kierunki działań w ramach regionalnej polityki wobec starzenia się ludności.*

Pierwszym szczegółowym celem badawczym było:

Uporządkowanie wiedzy teoretycznej o ekonomicznych konsekwencjach starzenia się ludności.

Cel ten zdefiniowano, ze względu na interdyscyplinarność badań nad starzeniem się ludności i niejednoznaczność oceny jego ekonomicznych skutków (Kelley, Schmidt, 1999; Nagarajan et al., 2013, s. 14-15). Usystematyzowanie ekonomicznych konsekwencji starzenia się ludności stanowiło dla mnie logiczny punkt wyjścia do identyfikacji zakresu merytorycznego polityki państwa wobec starzenia się ludności.

Jak wynika z przeprowadzonej analizy literatury teoretycznej, w rozważanym obszarze badań brak jest jednoznacznych ustaleń, zarówno co do zakresu jak i kierunku wpływu procesu starzenia się ludności na gospodarkę. W części prac teoretycznych można zauważyć stanowisko, że zmiana struktury wieku w społeczeństwie nie ma zasadniczego wpływu na ogólny stan gospodarki. Jest to tzw. ujęcie neutralne (Hammer 1985; Kelley 1988; *Population growth and economic development: policy questions* 1986). Inni reprezentują stanowisko, że starzenie się ludności determinuje zmiany pozytywne: wpływa na wielkość produkcji i ogólny poziom wzrostu gospodarczego (ujęcie optymistyczne) (Prettner 2012; Lee et al. 2011). Pozostali, w procesie zmian w strukturze wieku świadczących o starzeniu się populacji widzą poważne zagrożenia, mogące prowadzić do stagnacji, czy wręcz recesji gospodarczej (ujęcie negatywne) (McNicoll 1984, s. 177-240; Sauvy 1948, s. 115-124; Kluza 2007; *Zielona Księga. Wobec zmian demograficznych* 2005). Choć – jak pisze I. Kotowska (2008, s.15) – starzenie się ludności należałoby traktować w kategorii sukcesu cywilizacyjnego („ludzie żyją dłużej, a kolejne generacje mają szanse dłuższego wspólnego życia"), większość badaczy zwraca uwagę na determinowane nim potencjalne zagrożenia dla gospodarki.

Polityka państwa (polityka publiczna) jest w monografii definiowana w ujęciu funkcjonalno-technicznym tj. jako celowe działania władzy publicznej (rządu i samorządu terytorialnego) (Hausner, 2007, s. 43-60). Zakres merytoryczny badań diagnozujących deklarowane i podejmowane dotychczas działania państwa wobec starzenia się ludności, jak i rekomendacji co do pożądanych działań w tym zakresie, korespondują ze zidentyfikowanymi w literaturze przedmiotu ekonomicznymi konsekwencjami starzenia się ludności.

Kolejnym szczegółowym celem badawczym była:

Identyfikacja „dobrych praktyk" w polityce wobec starzenia się ludności.

Ekonomiczne konsekwencje starzenia się ludności wymuszają podejmowanie przez władze publiczne działań wykraczających poza zakres polityki społecznej. Chodzi o nowe ujęcie polityki wobec starzenia się ludności, tj. ukierunkowanej nie tylko na rozwiązywanie problemów i zaspokajanie potrzeb rosnącej subpopulacji osób starszych, ale szerzej – pozwalającej sprawnie i skutecznie funkcjonować społeczeństwu i rozwijać się gospodarce w nowych uwarunkowaniach demograficznych. Podejmowane działania władz publicznych skierowane na rozwiązywanie problemów ludzi starszych identyfikuje się z polityką społeczną (Kubiak 2016). W literaturze przedmiotu dają się wyróżnić trzy subkategorie polityki społecznej, których zakres merytoryczny bezpośrednio koresponduje z potrzebami rosnącej subpopulacji osób starszych. Są nimi: polityka społeczna wobec ludzi starych (Nelson 1982, s. 85-107; Gee, McDaniel 1993, s. 139-152; Szatur-Jaworska 2000, s. 119; Błędowski 2002, s. 175;), polityka społeczna wobec starości (Szatur-

Jaworska, 2006, s. 292; Tymowski, 1987, s. 30) oraz polityka społeczna w perspektywie przebiegu życia (Leisering 2003; Mayer 2005; Golinowska 2015; Szukalski 2015).

W skali globalnej badania dotyczące narzędzi polityki odpowiadającej na wyzwania starzenia się ludności prowadzone są od wielu lat. W rozdziale drugim rozprawy przeprowadziłam analizę dotychczasowego dorobku naukowego w zakresie tworzenia polityki państwa wobec starzenia się ludności w Polsce, oraz wykorzystując analizę dokumentów i opracowań organizacji i instytucji międzynarodowych, zestawiłam i omówiłam – jako swego rodzaju „dobre praktyki" – typy działań zalecane do realizacji w ramach takiej polityki.

Trzecim szczegółowym celem badawczym było:

Wskazanie obszarów dynamicznej niespójności w działaniach państwa wobec starzenia się ludności w Polsce.

Realizacji celów polityki wobec starzenia się ludności – podobnie jak w każdej innej dziedzinie – sprzyja spójność podejmowanych w jej ramach działań. Polityka wobec starzenia się ludności nie stanowi w Polsce wyodrębnionej przedmiotowo polityki publicznej. Działania wobec starzenia się ludności podejmowane są w ramach różnych polityk sektorowych, na różnych szczeblach, przez różne uprawnione podmioty. To sprzyja powstawaniu zjawiska dynamicznej niespójności (Hatch, 2002; Supernat, 2008; Pacześ, 2016; Lissowska, 2016). W pracy zaproponowałam trzy obszary badania takiej niespójności w działaniach państwa wobec starzenia się ludności:

- „wycofanie" – podejmowanie przez władze publiczne decyzji i działań, stojących w sprzeczności z wcześniej przyjętymi zasadami, zobowiązaniami lub deklaracjami,
- „antynomia działania" – podejmowanie niespójnych i nieskoordynowanych działań w ramach jednej lub różnych polityk sektorowych, dotyczących tego samego zagadnienia i/lub skierowanych do tej samej grupy docelowej,
- „deklaratywizm" – brak działań pomimo formalnych deklaracji zawartych w dokumentach programujących politykę rozwoju lub polityki sektorowe.

Ustalenie obszarów niespójności umożliwiła przeprowadzona przeze mnie analiza zapisów dokumentów programujących politykę państwa (poziom centralny) oraz ekspertyz dotyczących problemu starzenia się ludności w Polsce. Wskazane w rozdziałach trzecim i czwartym przykłady niespójności w działaniach państwa wobec starzenia się ludności w Polsce, wpływają na nieefektywność i nieskuteczność podejmowanych przez władze publiczne działań oraz wydatkowania środków publicznych, nadużywają zaufania publicznego, ograniczają możliwości w budowaniu partnerstw pomiędzy różnorodnymi podmiotami posiadającymi niezbędne kompetencje.

Ostatnim celem badawczym wyznaczonym w rozprawie była:

Ocena wpływu struktury wieku populacji w regionie na priorytety i kierunki działań w ramach regionalnej polityki wobec starzenia się ludności.

Dotychczas zrealizowane badania w zakresie polityki wobec starzenia się ludności w Polsce w perspektywie regionalnej (Podgórska-Rykała et. al., 2016; Zrałek, 2016) miały charakter fragmentaryczny . W swoich badaniach, poza ustaleniem zakresu i instrumentów polityki wobec starzenia się realizowanej na poziomie województw sprawdziłam również czy istnieje

zróżnicowanie zakresu realizowanej polityki w zależności od struktury wieku ludności w danym regionie (zaawansowania starzenia się).

Perspektywa regionalna w badaniu starzenia się ludności, umożliwia identyfikację zróżnicowania niedostrzegalnego na poziomie krajowym (zagregowanym). Dzięki realizacji danego celu badawczego uzyskałam wyniki, które mogą stanowić podstawę do sformułowania rekomendacji odnośnie różnicowania działań władz, ze względu na aktualną i prognozowaną sytuację demograficzną w regionie.

Aby zrealizować ostatni z przyjętych w pracy szczegółowych celów badawczych, w rozdziale trzecim przeprowadziłam analizy statystyczne dotyczące zmian struktury wieku ludności w poszczególnych regionach (również prognozowane do roku 2050). Następnie, w rozdziale piątym wyniki te skonfrontowałam z obszarami, w których w wojewódzkich strategiach rozwoju oraz pozostałych regionalnych dokumentach strategicznych deklarowano działania wobec starzenia się ludności.

5.1.3. Wyniki badań oraz najważniejsze wnioski

Realizacja przyjętych w rozprawie celów badawczych wymagała triangulacji teorii i metod badawczych.

W procesie *porządkowania wiedzy teoretycznej na temat istoty i konsekwencji starzenia się ludności* (**cel szczegółowy 1**) posiłkowałam się wieloma koncepcjami teoretycznymi tłumaczącymi to zjawisko: biologicznymi teoriami starzenia się, teoriami psychologicznymi i socjologicznymi oraz teoriami i koncepcjami ekonomicznymi (Bloom et. al., 2003, 2000; Modigliani, Brumberg, 1954; Friedman, 1957; Gubernat, 2013; Kryńska, Kwiatkowski, 2013; Aaronson et al. 2006; Krueger, 2017; Perek-Białas,Turek, 2013; Turek, 2015), jak również z zakresu nauk o zarządzaniu (Walker, 1998, 2005; Ilmarinen, 2001; Liwiński, Sztanderska, 2010).

Biologiczne teorie starzenia się opisują przyczyny i konsekwencje zmian zachodzących w ludzkim organizmie, wpływających na wygląd oraz funkcjonowanie komórek, organów i układów organizmu na kolejnych etapach w cyklu życia człowieka (teorie stochastyczne, deterministyczne, ewolucjonistyczne i teoria aktywności w starszym wieku) (Kirkwood, Holliday, 1979; Kołodziejczyk, 2007; Humańska, 2009). Teorie psychologiczne koncentrują się na zmianach, jakie wraz z wiekiem dokonują się w osobowości i procesach poznawczych: myśleniu, zapamiętywaniu, motywacji, emocjach, umiejętnościach rozwiązywania problemów itp. (Wadensten 2006; Bromley, 1969; Stuart-Hamilton 2006). Zarówno teorie biologiczne i psychologiczne – w perspektywie ekonomicznych konsekwencji starzenia się ludności – wyjaśniają m.in. zmiany w poziomie aktywności (ekonomicznej i społecznej) i produktywności w cyklu życia człowieka. Teorie socjologiczne odnoszą się do ról społecznych odgrywanych przez ludzi w kolejnych fazach ich społecznego i biologicznego życia (Synak, 1999; Halicki, 2006). Według Kotlarskiej-Michalskiej (2000, s. 147-159) socjologiczne spojrzenie na proces starzenia się obejmuje zagadnienia związane z miejscem, rolą i wizerunkiem osób starszych w społeczeństwie (implikacje dla polityki społecznej wobec osób starszych i starości), charakterem interakcji zachodzących pomiędzy osobami starszymi a młodszymi, zmianami zachodzącymi w starszym wieku w preferowanych wartościach oraz potrzebach społecznych (implikacje m.in. dla polityki rynku pracy).

Teorie ekonomiczne odnoszą się zarówno do zmian wynikających ze starzenia się człowieka (hipoteza zmian dochodu, konsumpcji i oszczędności w cyklu życia, czy hipoteza awersji do ryzyka w cyklu życia) (Modigliani, Brumberg,1954; Bakshi, Chen 1994; Bejtelsmit, Bernasek, 2001), jak również zmian wynikających ze starzenia się ludności, tj. zmian w strukturze wieku danej populacji (teoria przejścia demograficznego i związana z nią koncepcja dywidendy demograficznej (Bloom et. al., 2003, 2000)).

Na podstawie wyników krytycznego przeglądu literatury przedmiotu, w ramach którego analizie poddano polskie i międzynarodowe prace naukowe, raporty tematyczne i opracowania eksperckie wyróżniłam pięć obszarów ekonomicznych konsekwencji starzenia się ludności:

- zmiany w poziomie i tempie wzrostu gospodarczego, strukturze konsumpcji oraz dystrybucji dochodów i oszczędności (Bloom et al. 2000, s. 257-290; Bloom et al. 2001; Kelley, Schmidt 1995, s. 543-555; Lindt, Malmberg 1999, s. 431-449; Weil 1999, s. 251-255),
- ilościowe i jakościowe deficyty na rynku pracy (Venne 2002, s. 40-49; Patrickson, Ranzijn 2014, s. 729-739; Dalen et al. 2010, s. 1015-1036),
- rosnące wydatki ze środków publicznych i reformy organizacji systemów emerytalnych (Blondal, Scarpetta 1997; Blundell et al. 2000; Góra 2003, s. 481; *Starzenie się społeczeństwa polskiego i jego skutki* 2011; Pleśniak 2014, s. 43-53),
- zmiany struktury i funkcjonowania gospodarstw domowych (Gonnot et al. 1995; Phillipson et al. 1998, s. 259-289; Laurent 2013, s. 41-52),
- wzrost zapotrzebowania na usługi medyczne oraz opiekuńcze, malejące zasoby kadr medycznych, wzrost wydatków ze środków publicznych na usługi medyczne i opiekuńcze (Breyer et al. 2010, s. 674-690; Zweifel et al. 1999, s. 485-496; Dormont et al. 2006, s. 947-963).

Dodatkowo, opisałam zestaw narzędzi analitycznych (kompozytowych, wielowymiarowych wskaźników), wykorzystywanych do identyfikacji i analizy ekonomicznych konsekwencji starzenia się ludności w międzynarodowych badaniach komparatywnych. Choć dostarczają ciekawych wyników (przydatnych w planowaniu działań wobec starzenia się ludności) nie są one powszechnie stosowane – badania z ich zastosowaniem prowadzone są nieregularnie.

Realizacja pozostałych szczegółowych celów badawczych wymagała zastosowania zarówno metod jakościowych i ilościowych. Ze względu na wieloaspektowość konsekwencji starzenia się ludności, a tym samym polityki wobec starzenia się ludności, wymagane było zastosowanie różnych podejść wzajemnie komplementarnych.

Identyfikacja „dobrych praktyk" w polityce wobec starzenia się ludności (**cel szczegółowy 2**) była możliwa dzięki zastosowaniu metody analizy dokumentów (nazywanej również metodą dokumentacyjną) (Apanowicz, 2002; Backer, 2016). Badaniu poddałam dokumenty programowe organizacji międzynarodowych rekomendujących określone działania władzom publicznym wobec postępującego starzenia się ludności. Przeanalizowałam dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych[11], Światowej Organizacji Zdrowia[12], Organizacji Współpracy Gospodarczej i

[11] *Political Declaration and Madrid International Plan of Action on Aging* (2002); *Regionalna Strategia Wdrażania Międzynarodowego Planu Działania w sprawie Starzenia się* (2002).
[12] *The global strategy and action plan on ageing and health 2016-2020: towards a world in which everyone can live a long and healthy life* (*Multisectoral action*, 2016).

Rozwoju[13] oraz Unii Europejskiej[14]. Scharakteryzowałam najważniejsze podejścia proponowane władzom publicznym wobec starzenia się ludności: aktywne starzenie się (*active aging*), produktywne starzenie się (*productive aging*), koncepcja srebrnej gospodarki (*silver economy*) oraz wielowymiarowe działania mające na celu jednolite definiowanie problemów związanych ze starzeniem się we wszystkich obszarach i na wszystkich poziomach polityki publicznej (*mainstreaming aging*).

W toku analizy zauważyłam wielorakie tzw. „dobre praktyki" w polityce wobec starzenia się ludności, które można sklasyfikować ze względu na grupę docelową, obszar życia społecznego i gospodarczego jakiego dotyczą oraz zasady działania władz publicznych.

Ze względu na grupę docelową, „dobre praktyki" można rekomendować władzom publicznym wobec:

- osób starszych (m.in. działania na rzecz włączenia społecznego tej grupy, aktywizacji społecznej i ekonomicznej, zwiększenia dostępności usług opiekuńczych),
- przedsiębiorców–pracodawców (m.in. działania edukacyjno-informacyjne zwiększające świadomość na temat potencjału wiedzy i doświadczenia pracowników w starszym wieku, szkolenia z zarządzania wiekiem i różnorodnością),
- przedsiębiorców–producentów (m.in. działania promujące inwestycje w gerontotechnologie, zachęty do wchodzenia na rynek towarów i usług dedukowanych seniorom),
- szeroko rozumianego społeczeństwa (m.in. działania informacyjno-edukacyjne przeciwdziałające dyskryminacji ze względu na wiek, budujące pozytywny wizerunek osób starszych w społeczeństwie oraz promujące dialog i równowagę międzypokoleniową).

Ze względu na obszar życia społecznego i gospodarczego „dobre praktyki" można podzielić na takie które dotyczą:

- rynku pracy (m.in. instrumentów polityki rynku pracy podnoszących aktywność ekonomiczną osób w starszym wieku, działań zwiększające możliwości zatrudnienia pracowników w starszym wieku, finansowe i pozafinansowe instrumenty wsparcia przedsiębiorców zatrudniających osoby w starszym wieku),
- systemu emerytalnego (m.in. wydłużanie okresu opłacania składek ubezpieczenia społecznego uprawniających do korzystania ze świadczeń emerytalnych, podnoszenie granicy wieku emerytalnego, eliminacja wszelkich zachęt i okoliczności sprzyjających przedwczesnemu wycofywaniu się z rynku pracy osób w wieku okołoemerytalnym),
- srebrnego rynku (m.in. wsparcie przedsiębiorców działających w sektorze towarów i usług dedykowanych seniorom, certyfikacja takich towarów i usług, wsparcie przedsiębiorców zatrudniających osoby starsze),

---

[13] *Maintaining prosperity in an ageing society* (1998); *Preventing Ageing Unequally* (2017).

[14] Dokumenty Unii Europejskiej poddane analizie z lat 2001-2010 wymieniono w monografii w Tabeli 7, s. 75-76. Ponadto, przeanalizowano zapisy: *Strategii na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu Europa 2020* (2010), *Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającego wspólne przepisy* (2013), *Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego* (2013), *Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej w sprawie Europejskiego Funduszu Społecznego* (2013).

- zdrowia i dobrostanu osób w starszym wieku (m.in. wzrost nakładów i rozwój programów profilaktyki zdrowotnej, inwestycje w rozwój kadr medycznych i opiekuńczych w specjalizacjach geriatrycznych, działania zapewniające dostęp wysokiej jakości usług opieki zdrowotnej i opieki długoterminowej, odpowiadających na potrzeby osób starszych),
- systemu edukacji (m.in. tworzenie nowych ofert edukacyjnych dla osób dorosłych i osób w starszym wieku – edukacja w starości, rozwój edukacji dla starości, edukacji do starości oraz edukacji przez starość[15]),
- organizacji środowiska domowego osób starszych i przestrzeni publicznych (m.in. rozwój systemów teleopieki domowej umożliwiającej samotnym osobom starszym mieszkanie we własnym domu/mieszkaniu także w przypadku ograniczonej samodzielności, dostosowanie przestrzeni publicznej do potrzeb coraz większej subpopulacji osób starszych, przeciwdziałanie wszelkim formom przemocy wobec osób starszych).

Wśród rekomendacji („dobrych praktyk") dało się wyróżnić również takie, które **dotyczyły sposobu podejścia władz publicznych do tworzenia i realizacji polityki wobec starzenia się ludności**, m.in.:

- opracowywanie kompleksowych planów działania (społeczno-gospodarczych) na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym, dedykowanych rozwiązywaniu problemów powodowanych starzeniem się ludności, uwzględniających prognozowane zmiany demograficzne,
- angażowanie różnych podmiotów i instytucji, reprezentujących różne grupy, w proces tworzenia polityki odpowiadającej na wyzwania starzenia się ludności, dzięki czemu możliwe jest rozpoznanie i zaspokojenie potrzeb wszystkich grup wiekowych tworzących daną społeczność (*aging mainstreaming*),
- budowanie dialogu międzypokoleniowego, zapewniającego warunki pełnej integracji i uczestnictwa osób starszych w społeczeństwie,
- zapobieganie tworzeniu się i pogłębianiu nierówności społeczno-ekonomicznych, z tym że nie tyle chodzi o wyrównywanie nierówności w skali geograficznej, ale nierówności jakie powstają na skutek starzenia się ludności pomiędzy osobami reprezentującymi te same grupy wieku w różnym czasie.

Kolejnym celem badawczym było *wskazanie obszarów dynamicznej niespójności w działaniach państwa wobec starzenia się ludności w Polsce* (**cel szczegółowy 3**). Osiągnięcie tego celu było możliwe dzięki pogłębionej analizie dokumentów programujących politykę państwa oraz ekspertyz na temat wyzwań i działań państwa wobec starzenia się ludności w Polsce. Realizacja tak sformułowanego celu badawczego ma, obok celów *stricte* naukowych, swoje implikacje praktyczne. Identyfikacja obszarów dynamicznej niespójności, stanowi solidną podstawę do wskazania przyszłych kierunków planowania polityki państwa wobec postępującego procesu starzenia się ludności. Należy tu również zwrócić uwagę, iż eliminacja owych zidentyfikowanych

[15] Za Szarota (2014): edukacja do starości to przygotowanie się do roli seniora; edukacja dla starości obejmuje proces przygotowania i zawodowego doskonalenia kadr do pracy z seniorami; edukacja w starości (uczenie się w starości) – oferta edukacyjna dla seniorów, np. przygotowana przez uniwersytety trzeciego wieku; edukacja przez starość wyraża się poprzez międzypokoleniowy dialog, przekaz ponadczasowych, rudymentarnych wartości, kreowanie pożądanych postaw, odczarowywanie społecznych mitów i stereotypów.

dynamicznych niespójności w badanym obszarze, stanowi jeden z warunków dynamicznego rozwoju społeczno-gospodarczego.

W toku prowadzonych badań, dało się zauważyć, że w polityce państwa wobec starzenia się ludności w Polsce występują przykłady dynamicznych niespójności we wszystkich trzech wyróżnionych przeze mnie obszarach: „wycofanie", „antynomia działania" oraz „deklaratywizm".

Zidentyfikowane dynamiczne niespójności w obszarze „wycofanie" to m.in:

- zmiana architektury systemu emerytalnego wprowadzonego w 1999 roku: w 2011 roku polegająca na zwiększeniu roli państwa i redukcji II kapitałowego filara (Szczepański, 2016, s. 746); wprowadzenie od 2019 roku nowego elementu do tego systemu, tj. Pracowniczych Planów Kapitałowych[16]; zapowiedziana na 2020 rok całkowita likwidacja OFE,
- wprowadzenie w 2016 roku obniżonych granic wieku emerytalnego oraz przywrócenie prawa do wcześniejszych emerytur pod pewnymi warunkami (*Ustawa o emeryturach i rentach*, 2016). Po niespełna czterech latach obowiązywania przepisów ustawy zrównującej wiek emerytalny dla obu płci i stopniowo podnoszących wiek przejścia na emeryturę do 67. roku życia, władze zadecydowały, że od czwartego kwartału 2017 roku będą obowiązywać granice wieku sprzed reformy z 2012 roku, tj. 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn[17].

W przypadku systemu emerytalnego, jego przejrzystość i stabilność obowiązujących zasad są szczególnie istotne. Udział obywateli w tym systemie opiera się bowiem na „dożywotniej" umowie społecznej, wymagającej dużego zaufania społecznego. Jak pisze A. Chłoń-Domińczak i współautorzy (2016) system emerytalny musi być efektywny i przejrzysty dla jego uczestników, stabilny finansowo i społecznie. Zmiany polegające na wycofywaniu się przez władze z wcześniej zawartej umowy społecznej, budują negatywny wizerunek instytucji tworzących system emerytalny, czy wręcz naruszają konstytucyjną zasadę zaufania do państwa i prawa (*Wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich*, 2014).

Za przykłady dynamicznej niespójności w obszarze „antynomia działania" można uznać m.in.:

- organizację leczenia geriatrycznego – leczenie pacjentów w starszym wieku na oddziałach geriatrycznych generuje niższe koszty niż leczenie takich pacjentów na oddziałach internistycznych, a pacjent poddany całościowej ocenie geriatrycznej w kolejnych 12 miesiącach po opuszczeniu szpitala obniża o około 25% wydatki płatnika (Narodowego Funduszu Zdrowia), w porównaniu z tym samym pacjentem wypisanym z oddziału internistycznego (Derejczyk et. al., 2018), równocześnie po wejściu w życie tzw. ustawy o sieci szpitali (*Ustawa o zmianie ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej*, 2017) większość oddziałów (łóżek) geriatrycznych została przejęta przez oddziały chorób wewnętrznych, geriatrii nie ma ani w Mapie Potrzeb Zdrowotnych ani w Sieci Szpitali na I i II poziomie (Bień, 2018);
- finansowanie ze środków publicznych opieki nad seniorami niesamodzielnymi – pobyt w domu pomocy społecznej, przy obecnie obowiązujących przepisach, jest większym

[16] Obowiązkowy z punktu widzenia pracodawców i dobrowolny dla pracowników, w pełni prywatny system długoterminowego oszczędzania na emeryturę. PPK mają poprawić strukturę oszczędności emerytalnych Polaków, stanowiąc uzupełnienie dla całkowicie dobrowolnych Pracowniczych Programów Emerytalnych.

[17] Zmienione przepisy gwarantują najniższą emeryturę dla: kobiet w wieku 60 lat, jeśli mają 20 lat stażu (czyli okresów składkowych i nieskładkowych) oraz mężczyzn w wieku 65 lat, jeśli mają 25 lat stażu (okresów składkowych i nieskładkowych). Szerzej o regulacjach przejściowych: *Wiek emerytalny został obniżony* (2017).

obciążeniem finansowym dla rodziny niż pobyt w zakładzie leczniczym. To powoduje, że zdrowe osoby starsze niesamodzielne, kieruje się (ze względów finansowych, pod naciskiem rodziny) do zakładów leczniczych, mimo że powinny być kierowane do domu pomocy społecznej (Kujawska 2015).

W wyniku prowadzonych badań można było również zidentyfikować obszary dynamicznej niespójności w wymiarze „deklaratywizm". Problematyką, której zarówno w *Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności* (2013), jak również w *Strategii na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 roku)* poświęcono relatywnie dużo miejsca jest srebrna gospodarka[18]. Deklaracje odnośnie wsparcia rozwoju srebrnej gospodarki w *Strategii na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 roku)* obejmują: wsparcie dla podmiotów oferujących usługi i produkty dla osób starszych sprzyjających poprawie jakości i samodzielności życia w tej grupie, w tym dłuższej aktywności zawodowej (s. 158), jak również wsparcie rozwoju produktów i usług umożliwiających mobilność społeczną i zawodową, oraz zwiększających autonomię funkcjonowania społecznego (m.in. teleopieki, sprzętu rehabilitacyjnego, sprzętu kompensacyjnego, innowacyjnych technologii wspomagających dla osób starszych, niesamodzielnych i niepełnosprawnych, bezpiecznych środków/usług transportowych, nowoczesnego sprzętu komputerowego) (s. 163).

Tymczasem, w dokumentach operacjonalizujących priorytety strategii rozwojowych kraju, tematyce srebrnej gospodarki nie poświęca się zbyt wiele uwagi. Do działań w ramach polityk sektorowych, wpisujących się w koncepcję srebrnej gospodarki są zaliczane m.in. aktywizacja zawodowa osób w wieku okołoemerytalnym oraz usługi edukacyjne, kulturalne, rekreacyjne i opiekuńcze dla seniorów – dostarczane przez organizacje pozarządowe, samorządy i przedsiębiorstwa. „Zbyt słabo jest akcentowany segment przedsiębiorczości i sposobów jej pobudzania, szczególnie w odniesieniu do małych i średnich przedsiębiorstw, które podjęłyby się trudu przedsięwzięć z zakresu produkcji innowacyjnych towarów i usług dla osób starszych" (Urbaniak, 2016, s. 288). Władze publiczne jako prawodawca, dysponent środków publicznych i inwestor powinny z większą skutecznością inicjować, wspierać i realizować działania rozwijające sektor srebrnej gospodarki. Potrzeba proaktywnej polityki publicznej, pozwalającej implementować nowe rozwiązania związane m.in. z rozwojem medycyny, informatyki, techniki czy technologii (gerontechnologii).

Innym przykładem dynamicznej niespójności w wymiarze „deklaratywizm" może być „poprawa spójności i przejrzystości regulacji emerytalno-rentowych, bez szkody dla stabilności fiskalnej oraz obniżenie kosztów funkcjonowania i poprawa efektywności finansowej systemu emerytalnego" (*Strategii na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020*, s. 251). Realizowane w ostatnim roku działania w obszarze systemu emerytalnego, tj. wprowadzenie w lutym 2019 roku rodzicielskiego świadczenia uzupełniającego (*Ustawa o rodzicielskim świadczeniu uzupełniającym*, 2019) oraz zapowiedź wypłat w maju 2019 roku tzw. Emerytury+ (jednorazowego świadczenia pieniężnego w wysokości minimalnej emerytury, tj. 1 100 złotych brutto) około 9,7 mln polskich emerytów i rencistów, świadczą wbrew deklaracji zawartej w

[18] Srebrna gospodarka, jako gospodarka nastawiona na potrzeby starzejącego się społeczeństwa, dająca szansę rozwoju przedsiębiorczości i działalności firm sektora MSP oraz prowadząca do poprawy jakości i samodzielności życia osób starszych, w tym ich dłuższej aktywności zawodowej.

Strategii na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020. Po pierwsze nie służą przejrzystości systemu. Po drugie – zwiększają liczbę uprawnionych do pobierania świadczeń oraz ich wartość, co zwiększa deficyt Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, a w rezultacie wzrost wydatków publicznych. I po trzecie – rozszerzają wydatki socjalne oraz udział konsumpcji w gospodarce. Zwiększone wydatki socjalne ograniczają natomiast możliwości inwestycyjne państwa (Sieroń, 2019).

Ocenę wpływu struktury wieku populacji w regionie na priorytety i kierunki działań w ramach regionalnej polityki wobec starzenia się ludności (**cel szczegółowy** 4) przeprowadziłam wykorzystując metodę analizy i konstrukcji logicznej[19]. Posłużyłam się wynikami przeprowadzonych przeze mnie analiz ilościowych (analizy statystyczne) dotyczących struktury wieku ludności oraz tempa zachodzących zmian demograficznych (szczegółowe wyniki prezentowane są w rozdziale trzecim), które skonfrontowałam z wynikami wartościująco-oceniającej analizy treści strategii rozwoju województw oraz analizy danych zastanych (szczegółowe wyniki prezentowane są w monografii w rozdziale piątym).

Analizą treści zostały objęte zapisy obowiązujących w 2018 roku strategii rozwoju wszystkich województw (wykaz strategii poddanych analizie treści zawarłam w monografii w Tabeli 30, s. 176). Zastosowałam analizę frekwencyjno-tematyczną oraz wartościująco-oceniającą (Michalczyk, 2009, s. 98). W pierwszej kolejności, weryfikacji poddałam liczność występowania słów i zwrotów, których desygnatami jest starzenie się ludności, jak również zidentyfikowałam miejsca ich ulokowania (w której części dokumentu zostały użyte). W celu realizacji powyższego zadania badawczego wykorzystałam specjalistyczne narzędzia służące analizie treści: *Voyant Tool* (Sinclar, Rockwell, 2016). Następnie, analizie wartościująco-oceniającej poddane zostały treści i kontekst sformułowanych w strategiach możnych stron, słabości, szans, zagrożeń, celów oraz planowanych działań.

Kolejnym etapem badania była analiza danych zastanych (*desk research*), którą przeprowadziłam wykorzystując metodę *Age Proofing Toolkit* (Ferry, Baker, 2006, s. 25). W każdym z pięciu wymiarów prowadzonej analizy (wymiary opisałam w monografii w Tabelach 29, 31 i 32) badałam tylko takie działania wobec starzenia się ludności, które korespondują z zakresem ustawowych kompetencji władz regionalnych oraz mogą być finansowane ze środków własnych lub środków unijnych pozostających w dyspozycji zarządów województw (w ramach regionalnych programów operacyjnych).

Przeprowadzone badania pozwoliły na wyciągnięcie wniosku, iż we wszystkich strategiach rozwoju województw poruszana jest kwestia starzenia się ludności. Słowa i zwroty, których desygnatami jest starzenie się ludności zostały użyte w każdym dokumencie średnio ponad 34 razy. Najczęściej badane słowa i frazy występowały w strategii województwa kujawsko-pomorskiego, najrzadziej – województwa pomorskiego. Jako synonim starzenia się ludności najczęściej było używane sformułowanie „zmiany demograficzne" – średnio ponad 19 razy w badanych tekstach. Frazy takie jak „starzenie się ludności", „udział osób starszych" najczęściej były wykorzystane w dokumentach województw kujawsko-pomorskiego, śląskiego, łódzkiego i

[19] Metoda oparta jest na analizie danych połączonej z ich syntezą tworzącą nową konstrukcję logiczną. Ma charakter „myślowego eksperymentu" wykorzystującego wyniki analiz statystycznych, obserwacji, porównań, abstrahowania i uogólnień. Jest tym skuteczniejsza, im pełniejsza jest wiedza o problemie badawczym (Apanowicz, 2002, s. 73).

opolskiego. Frazy w których występowało słowo „senior" zostały użyte łącznie we wszystkich badanych strategiach 22 razy, w tym najczęściej w strategii dolnośląskiej i kujawsko-pomorskiej.

Liczba łączna wystąpień słów i zwrotów objętych analizą nie wykazała istotnego i dodatniego skorelowania ze stopniem zaawansowania procesu starzenia się ludności w danym regionie (ocenionego na podstawie wartości wskaźnika stopy starości i obciążenia demograficznego osobami starszymi w latach 2010, 2017 i 2030). Można jednak zauważyć, że używanie różnych form określenia „starzenie się ludności" jest częstsze w dokumentach województw śląskiego, łódzkiego i opolskiego, czyli tych gdzie proces starzenia się ludności zidentyfikowano jako relatywnie najbardziej zaawansowany w stosunku do pozostałych województw ujętych w próbie badawczej.

Analiza wartościująco-oceniająca treści strategii dostarczyła wyników, które umożliwiły wyróżnienie pięciu kategorii, w jakich identyfikowane jest starzenie się ludności: jako czynnik ograniczający możliwości rozwojowe, czynnik wpływający na konkurencyjność regionu, czynnik wpływający na jakość życia mieszkańców, determinanta zmian struktury potrzeb mieszkańców regionu oraz wyzwanie wymagające określonych działań władz regionalnych (w monografii Tabela 35, s. 181-182). Za obszary wymagające interwencji władz regionalnych w związku ze starzeniem się ludności w strategiach wskazywano: opiekę zdrowotną i usługi opiekuńcze, rynek pracy, budownictwo i mieszkalnictwo oraz rozwój przedsiębiorczości.

Główną szansą rozwojową – powiązaną ze starzeniem się ludności – wymienianą w strategiach jest rozwój srebrnej gospodarki (w jedenastu strategiach). W niektórych strategiach wprost użyto tego określenia, w innych wskazywano na możliwości rozwoju nowych usług turystycznych i uzdrowiskowych, specjalistycznych usług związanych z obsługą seniorów, czy oferty edukacyjnej dedykowanej osobom starszym (w monografii Tabela 37, s. 187). Pozostałe szanse determinowane starzeniem się ludności wymieniane w strategiach to: wydłużanie się okresu aktywności zawodowej pracowników, rozwój elastycznych form pracy, w tym telepracy, możliwości wykorzystywania potencjału wiedzy i doświadczenia osób starszych oraz możliwości repatriacji osób pochodzenia polskiego.

Wśród głównych zagrożeń dla rozwoju regionu wynikających z postępującego starzenia się ludności najczęściej wskazywane były: wzrost liczby osób starszych z biologiczną niepełnosprawnością, niedostosowanie przestrzeni publicznej do potrzeb rosnącej subpopulacji seniorów, wzrost zapotrzebowania na usługi medyczne, opiekuńcze oraz organizacji czasu wolnego, utrata zasobów siły roboczej – zagrażająca zarówno procesom rozwoju społeczno-gospodarczego, jak i finansom publicznym, malejąca wydajność pracy, ograniczenie innowacyjności oraz dynamiki procesów społecznych i gospodarczych, ubytek ludności na obszarach peryferyjnych regionu, depopulacja obszarów wiejskich i wyludnianie się centrów miast, zagrożenie dla funkcjonowania uczelni wyższych, wymuszające reorganizację systemu kształcenia z ilościowego na jakościowy, powiększanie się grupy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Dzięki analizie treści strategii w części dotyczącej celów i działań, możliwe było wyróżnienie obszarów aktywności władz regionalnych wobec starzenia się ludności (w monografii Tabela 38, s. 189-190). Są to:

- srebrna gospodarka, przede wszystkim rozwój potencjału turystycznego i uzdrowiskowego,
- usługi publiczne i przestrzeń publiczna – przystosowanie sfery usług publicznych do zmieniającej się struktury wieku, tak by były one dostępne i atrakcyjne dla wszystkich pokoleń,
- system opieki zdrowotnej – inwestycje w rozwój infrastruktury i wyposażenie podmiotów leczniczych, służące poprawie jakości i dostępności do świadczeń opieki zdrowotnej,
- system opieki nad osobami starszymi odpowiadający na wyzwanie malejącego potencjału opiekuńczego rodzin oraz deinstytucjonalizacji tej opieki, przy równoczesnej potrzebie rozwiązań umożliwiających samodzielne pozostawanie osobom starszym w ich środowisku domowym do późnej starości (opieka środowiskowa),
- przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu osób starszych,
- kształtowanie postaw prozdrowotnych i aktywności fizycznej, zgodnie z ideą aktywnego starzenia się,
- relacje międzypokoleniowe – budowa i zacieśnianie więzi międzypokoleniowych w społeczności regionalnej,
- potencjał demograficzny – działania na rzecz wzmocnienia potencjału demograficznego, m.in. poprzez wsparcie polityki prorodzinnej, zachęty dla osób młodych do osiedlania się na terenie regionu, świadomą politykę migracyjną,
- edukacja dostosowana do wymagań gospodarki i rynku pracy (zgodnie z koncepcją edukacji dla starości, do starości, przez starość oraz edukacji w starości),
- rynek pracy – aktywizacja zawodowa osób w starszym wieku i wsparcie przedsiębiorców zatrudniających starszych pracowników.

W większości analizowanych strategii obszary działań wobec starzenia się ludności były zbliżone. Rozwiązania niepowtarzające się w innych województwach to:

- ustanowienie „srebrnego rozwoju" jako horyzontalnej zasady realizacji wszystkich celów strategicznych zapisanych w strategii rozwoju województwa (wielkopolskie),
- włączenie w zakres działań kluczowych „wdrożenia regionalnej strategii działań w kontekście starzenia się społeczeństwa" (małopolskie),
- deklaracja utworzenia specjalnej strefy demograficznej, jako instrumentu przeciwdziałania negatywnym tendencjom demograficznym (świętokrzyskie) oraz rozwój Programu Specjalnej Strefy Demograficznej (opolskie),
- powołanie Instytutu Badań nad Rodziną – placówki naukowo-badawczej, docelowo prowadzącej badania nad problematyką zmian demograficznych i społecznych oraz ich wpływu na rozwój województwa (kujawsko-pomorskie),
- określenie inteligentnych specjalizacji regionu korespondujących ze starzeniem się ludności i jego konsekwencjami (lubelskie, pomorskie).

Wyniki przeprowadzonej analizy umożliwiły również pogrupowanie regionów ze względu na sposób postrzegania starzenia się ludności przez władze regionalne oraz podejmowane przez nie działania wobec jego konsekwencji. Kryteria włączenia do poszczególnych grup stanowiły: ważność zachodzących zmian demograficznych (liczność wskazań słów i zwrotów, których desygnatami jest starzenia się ludności), sposób oceny zmian w strukturze wieku ludności i ich konsekwencji (treści i kontekst sformułowanych w strategiach szans, zagrożeń, celów oraz

planowanych działań poddano analizie wartościująco-oceniającej) oraz obszary w których deklarowane są działania wobec starzenia się ludności (działania selektywne, głównie w sferze polityki społecznej *versus* działania horyzontalne – szeroki wachlarz działań wobec starzenia się ludności w regionie zgodnie z zasadą *aging mainstreaming*). Zdiagnozowane różnice w podejściach wyrażonych w strategiach nie były znaczące. W związku z tym, zaproponowałam przyporządkowanie województw do jednej z dwóch grup: regionów zachowawczych lub proaktywnych. W pierwszej grupie znalazły się: mazowieckie, podkarpackie, śląskie i zachodniopomorskie. W drugiej – pozostałe województwa.

Przeprowadzona w kolejnym etapie, uzupełniająca analizę treści strategii rozwoju województw, pogłębiona analiza danych zastanych (*desk research*) według metody *Age Proofing Toolkit*, wykazała że sytuacja demograficzna w regionie nie wpływała na zakres i rodzaj podejmowanych działań w związku z postępującym procesem starzenia się ludności.

Strategie specjalnie dedykowane polityce senioralnej w 2018 roku posiadało dwanaście województw (w monografii Tabela 41, s. 198). W regionach w których w 2017 roku struktura wieku mieszkańców była najmniej korzystna (najwyższy udział osób po 60. roku życia w populacji ogółem) władze regionalne przyjęły specjalne strategie sektorowe – programy strategiczne odpowiadające na zmianę struktury wieku szerzej, tj. planując działania ukierunkowane na ograniczenie depopulacji i migracji osób młodych oraz wsparcie rodziny (dotyczy to województw dolnośląskiego, łódzkiego, śląskiego i zachodniopomorskiego).

Wszystkie przeprowadzone analizy empiryczne dotyczące ekonomicznych konsekwencji starzenia się ludności oraz działań władz publicznych stanowiących odpowiedź na nie, zastosowane metody badawcze oraz realizacja szczegółowych celów badawczych, pozwoliły osiągnąć **cel główny tj.**: *identyfikację zakresu i instrumentarium polityki państwa wobec starzenia się ludności w Polsce, realizowanej przez władze centralne i regionalne.*

Na podstawie wyników analizy literatury przedmiotu zdefiniowałam pojęcie polityki wobec starzenia się ludności i określiłam obszary działań przypisane takiej polityce w ujęciu teoretycznym (w monografii Tabela 5, s. 66-67). W rozdziałach czwartym i piątym skonfrontowałam ujęcie teoretyczne z zakresem działań podejmowanych przez władze publiczne w Polsce (centralne i regionalne) wobec starzenia się ludności. Potwierdziłam z jednej strony – spójność działań wobec starzenia się realizowanych w Polsce z rekomendacjami („dobrymi praktykami") formułowanymi przez organizacje międzynarodowe, z drugiej – określiłam obszary niespójności dynamicznej w działaniach państwa. Potwierdziłam wstępne przypuszczenie, że zakres podejmowanych (w perspektywie polskich regionów) działań nie zależy od zaawansowania starzenia się ludności ani prognoz dotyczących starzenia się ludności w kolejnych latach. Należy w tym miejscu podkreślić, że struktura wieku mieszkańców poszczególnych regionów nie jest mocno spolaryzowana. Zmiennymi różnicującymi regiony – spośród miar wykorzystanych przeze mnie w analizie – są tzw. podwójne starzenie się ludności[20] oraz aktywność ekonomiczna mieszkańców (bardziej aktywność ekonomiczna osób w wieku 50 lat i więcej, niż całej populacji w wieku 15 lat i więcej). Można byłoby zatem oczekiwać dyferencjacji działań na poziomie regionalnym w sferze aktywizacji zawodowej osób w wieku

[20] Udział osób w wieku 85 lat i więcej w subpopulacji osób w wieku 60 lat i więcej.

okołoemerytalnym i systemu opiekuńczego (głównie opieki długoterminowej). Wyniki analizy nie potwierdziły znaczących różnic w proponowanych działaniach w tych obszarach.

Polityka wobec starzenia się ludności jest definiowana jako kompleksowa odpowiedź państwa wobec wyzwań determinowanych zachodzącymi zmianami demograficznymi (Chawla et al., 2007). Polska jako jedno z najszybciej starzejących się państw w Europie, podobnie jak inne kraje rozwinięte i rozwijające, chcąc poradzić sobie ze skutkami starzenia się ludności, musi podejmować działania prewencyjne i adaptacyjne. Albo będą to działania w ramach sektorowych polityk publicznych, albo wyodrębniona, horyzontalna polityka publiczna – polityka wobec starzenia się ludności. Przeprowadzone badania wskazują, że zarówno na poziomie centralnym i regionalnym władze nie prowadzą wyodrębnionej polityki publicznej obejmującej celowe, zintegrowane i długofalowe działania ukierunkowane na:

- zaspokojenie potrzeb rosnącej subpopulacji osób starszych,
- obniżenie tempa postępującego starzenia się ludności,
- adaptację społeczeństwa i gospodarki do nowych uwarunkowań determinowanych zmianą struktury wieku ludności,
- dynamizowanie rozwoju społeczno-gospodarczego wykorzystującego szanse wynikające z postępującego starzenia się ludności.

Władze publiczne, zarówno centralne i regionalne podejmują natomiast liczne działania wobec starzenia się ludności, w ramach zakresów różnych polityk sektorowych: polityki społecznej wobec osób starszych (polityka senioralna), polityki rynku pracy i polityki zatrudnienia, polityki zdrowotnej, polityki zabezpieczenia społecznego, polityki inwestycyjnej itp. Takie podejście wpisuje się w horyzontalne, szerokie ujęcie polityki wobec starzenia się ludności wynikające z zasady *mainstreaming ageing* (*Mainstreaming aging*, 2009; Marin, Zaidi, 2017).

5.2. Wkład w rozwój dyscypliny

Przedstawione w monografii rozważania i wyniki badań wpisują się w dyskusję nad zakresem i sposobami działania państwa wobec starzenia się ludności i jego konsekwencji, zarówno tych obserwowanych obecnie jak i prognozowanych na kolejne dekady.

Przeprowadzona analiza literatury przedmiotu wskazuje, że pomimo prowadzonych od wielu lat badań w obszarze starzenia się ludności i polityk publicznych odpowiadających na wyzwania zmian demograficznych, nadal istnieje luka badawcza w zakresie badań nad społeczno-ekonomicznymi przyczynami, skutkami i wyzwaniami starzenia się ludności w skali regionalnej, a dostępne badania ukazują problem w sposób jedynie fragmentaryczny. Na gruncie badań naukowych, za niedostatecznie rozpoznaną można uznać również problematykę polityki wobec starzenia się ludności w skali regionalnej.

Kompleksowa analiza treści dokumentów strategicznych oraz zaproponowana systematyka uzyskanych wyników, poszerzają dotychczasową wiedzę w zakresie obszarów działań władz centralnych i regionalnych wobec starzenia się ludności w Polsce.

W ujęciu syntetycznym, za mój wkład w rozwój dyscypliny można uznać:

- identyfikację „dobrych praktyk" w polityce wobec starzenia się ludności i ich klasyfikację ze względu na grupę docelową, obszar życia społecznego i gospodarczego jakiego dotyczą oraz zasady działania władz publicznych,
- wyróżnienie i ezgemplifikację obszarów dynamicznej niespójności w polityce państwa wobec starzenia się ludności w Polsce („wycofanie", „antynomia działania" oraz „deklaratywizm"),
- identyfikację obszarów i działań w ramach polityki wobec starzenia się ludności w skali regionalnej z wykorzystaniem metody *Age Proofing Toolkit*,
- charakterystykę obszarów polityki wobec starzenia się ludności w Polsce, realizowanej przez władze centralne i regionalne, z uwzględnieniem odniesień do rekomendacji („dobrych praktyk") organizacji międzynarodowych oraz z uwzględnieniem obszarów dynamicznej niespójności,
- ocenę wpływu struktury wieku populacji w regionie na priorytety i kierunki działań w ramach regionalnej polityki wobec starzenia się ludności.

Ponadto, przeprowadzone i opublikowane w monografii badania mogą mieć wymierne implikacje dla prowadzonej polityki wobec starzenia się ludności. Publikacja książki zbiega się z okresem, kiedy władze regionalne rozpoczynają prace nad nowymi strategiami rozwoju poza rok 2020. oraz strategiami szczegółowymi. Uważam to za okoliczność umożliwiającą wykorzystanie aplikacyjnych walorów monografii. Zawarte w niej wyniki badań, wnioski oraz rekomendacje mogą stanowić ważną podstawę w projektowaniu polityki rozwoju regionów oraz wielowymiarowej polityki wobec starzenia się ludności w okresie programowania 2021-2027.

6. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

6.1. Opublikowane prace i artykuły naukowe[21]

Mój dorobek naukowy, poza monografią którą wskazałam jako osiągnięcie naukowe w rozumieniu art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2017r., poz. 1789), obejmuje łącznie 86 prac i artykułów naukowych, których pełen wykaz znajduje się w Załączniku 4 do złożonego przeze mnie *Wniosku o przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego w dziedzinie nauk ekonomicznych w dyscyplinie ekonomia.*

W obszarze moich obecnych zainteresowań naukowych można wyróżnić trzy zasadnicze nurty badawcze:

- Polityka państwa wobec starzenia się ludności, ze szczególnym uwzględnieniem polityki prowadzonej przez władze regionalne i lokalne w Polsce.
- Uczestnictwo osób w wieku 50 lat i więcej w rynku pracy oraz polityka rynku pracy wobec tej grupy.
- Organizacja i funkcjonowanie systemu opieki nad osobami starszymi, w tym możliwości i uwarunkowania wykorzystania w tym systemie nowoczesnych technologii teleopieki.

[21] Poza monografią, którą wskazuję jako osiągnięcie naukowe w rozumieniu art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2017r., poz. 1789).

Opublikowane prace i artykuły naukowe wpisujące się w **pierwszy nurt moich zainteresowań naukowych**, zasługujące na szczególną uwagę to:

[1] Richert-Kaźmierska A. (2018), Starzenie się ludności – perspektywa lokalna, *Humanities and Social Sciences*, Vol. XXIII., Nr 25 (2/2018), s.195-211.

[2] Richert-Kaźmierska A. (2016), Demograficzne starzenie się populacji jako wyzwanie dla samorządu gminnego – doświadczenia gmin województwa pomorskiego, *Polityka i Społeczeństwo*, Nr 3(14), s.114-128.

Artykuł [1] dotyczy lokalnej perspektywy polityki wobec starzenia się ludności. W pracy analizie poddano strategie szesnastu gmin województwa pomorskiego[22], tj. jednej z każdego powiatu ziemskiego. Dobór gmin ujętych w próbie badawczej był losowy, przy czym odrębny dla każdego powiatu. Warunkiem eliminującym z próby było nieudostępnianie przez gminę w Biuletynie Informacji Publicznej treści aktualnie obowiązującej strategii rozwoju. Przeprowadzona analiza treści dokumentów pozwoliła wnioskować, że władze lokalne dostrzegają zagrożenia związane ze starzeniem się ludności (głównie w sferze rynku pracy, opieki zdrowotnej i usług opiekuńczych), ale nie są na nie przygotowane. Większość deklarowanych w strategiach działań to doraźne inicjatywy polegające na aktywizacji społecznej i kulturalnej osób starszych, natomiast brakuje strategicznych propozycji ukierunkowanych na „odmłodzenie" struktur wieku społeczności lokalnych, zmieniających lokalną gospodarkę przystosowując ją do zmniejszonego dostępu do zasobów pracy i zwiększonego popytu ze strony osób starszych, reorganizacji przestrzeni publicznej i inwestycji w tej przestrzeni – odpowiadających bieżącym i przyszłym wyzwaniom demograficznym.

Artykuł [2] dotyczy postrzegania przez przedstawicieli władz samorządów gminnych starzenia się ludności i jego skutków oraz identyfikacji działań, które samorządy inicjują i/lub w których partycypują, dedykowane osobom starszym. W artykule zaprezentowałam wyniki badania (wywiadu kwestionariuszowego) przeprowadzonego w lipcu 2015 roku, w którym wzięli udział przedstawiciele[23] 77 spośród 119 pozametropolitalnych gmin województwa pomorskiego[24]. Badanie stanowiło element projektu, którego byłam kierownikiem: *Koncepcja systemu opieki nad osobami starszymi w województwie pomorskim – obszar gmin pozametropolitalnych* (2014-205), realizowanego na zlecenie Fundacji Promocji Inicjatyw Europejskich we współpracy ze Związkiem Gmin Pomorskich, zainicjowanego przez Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego. Uzyskane wyniki pokazały, że przedstawiciele władz samorządów lokalnych i administracji samorządowej nie monitorują zachodzących na ich terytorium zmian demograficznych, a starzenie się postrzegane jest przede wszystkim w wymiarze doraźnych zadań w ramach świadczonej przez instytucje gminne pomocy społecznej. Respondenci – jak sami stwierdzali – nie spodziewają się, aby postępujący proces starzenia się miał wywołać zmiany w dotychczasowych kierunkach i priorytetach rozwoju gminy, czy wzrost wydatków gminnych na inwestycje i rozwój infrastruktury niezbędnej do zapewnienia opieki stacjonarnej osobom starszym. Dominowało tzw. wąskie podejście do problematyki wspierania osób starszych

[22] Strategie gmin poddane badaniu były obowiązującymi w roku 2017. Ich horyzont czasowy różnił się. Dane bibliograficzne dotyczące dokumentów zawarto w artykule w opisie metodyki badania.

[23] Odpowiedzi na pytania zawarte w kwestionariuszu udzielali burmistrzowie lub wójtowie lub ich zastępcy lub sekretarze gmin lub kierownicy gminnych ośrodków pomocy społecznej lub inne osoby wskazane przez wójtów/burmistrzów.

[24] Do badania gmin województwa pomorskiego nie zakwalifikowano dużych miast na prawach powiatu: Gdańska, Sopotu, Gdyni i Słupska.

(podstawowe usługi społeczne), a zadania w tym zakresie rozpatrywane były w krótkim horyzoncie czasowym, jako doraźne działania odpowiadające na aktualne (zgłaszane, dostrzegane) potrzeby mieszkańców w starszym wieku.

Za szczególnie istotne publikacje **mieszczące się w drugim nurcie moich zainteresowań naukowych** można uznać:

[1] Richert-Kaźmierska A. (2018), Dyskryminacja versus admiracja. Pracownicy w starszym wieku w wybranych teoriach i koncepcjach ekonomicznych, *Optimum. Studia Ekonomiczne*, Vol. 1., Iss. 91, s.16-32.

[2] Richert-Kaźmierska A. (2017), Zmiany w wielkości i strukturze wieku potencjalnych zasobów pracy w kontekście demograficznego starzenia się populacji – perspektywa regionalna, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, Vol. 465., s.138-146.

[3] Richert-Kaźmierska A. (2015), Ageing Workforce – a Challenge for Organizations, *Social Sciences/ Socialiniai Mokslai*, Vol. 89, Iss. 3, s.33-50.

[4] Richert-Kaźmierska A., Stankiewicz K. (2016), Work–life balance: Does age matter?, *WORK-A Journal of Prevention Assessment & Rehabilitation*, Vol. 55, Iss. 3, s.679-688.

Artykuł [1] ma charakter teoretyczny. Jest efektem przeprowadzonego przeze mnie krytycznego przeglądu literatury na temat postrzegania pracownika w starszym wieku w miejscu pracy i na rynku pracy. Celem opracowania jest diagnoza i klasyfikacja podejść do „pracowników w starszym wieku" zawartych w wybranych teoriach i koncepcjach ekonomicznych (teorii kapitału ludzkiego, koncepcji produktywności w cyklu życia, koncepcji *wage-productivity gap*, segmentacji i dyskryminacji statystycznej, koncepcji rynku dualnego, teorii alokacji i poszukiwań pracy, koncepcji krzywej Beveridge'a, teorii wycofania, teorii aktywności, koncepcji gotowości do pracy – *work ability concept*). Wyniki analizy wskazują, że w dorobku myśli ekonomicznej nie ma jednomyślności co do sposobu postrzegania i oceny pracowników w starszym wieku. Z jednej strony wskazuje się ich mocne strony: wiedzę, umiejętności i doświadczenie, z drugiej – słabości (m.in. niższą produktywność, wolniejsze tempo nabywania nowych umiejętności). W artykule zaproponowano klasyfikację podejść teoretycznych i wyróżniono następujące typy: cenny pracownik, nieefektywny pracownik, gorszy (niż młodszy) kandydat na pracownika oraz pracownik, trudny bezrobotny, młody emeryt oraz aktywny (zawodowo) senior.

W artykule [2] przedstawiłam wyniki badania zmian rozmiarów zasobów pracy w latach 1998-2014 w polskich regionach, badania zmian w strukturze wieku osób w wieku produkcyjnym oraz ocenę ich znaczenie dla rynku pracy. Analizy przeprowadziłam w ujęciu statycznym i dynamicznym. Podstawowym celem pracy było wykazanie występowania regionalnych różnic w wielkości i strukturze wieku zasobów pracy oraz konsekwencji pogłębiającego się demograficznego starzenia się dla regionalnych rynków pracy. W celu weryfikacji przypuszczenia o występowaniu międzyregionalnych różnic w wielkości i strukturze wieku zasobów pracy, wykorzystałam metodę szeregu rozdzielczego o czterech równych przedziałach klasowych. Potwierdzone regionalne zróżnicowanie sytuacji w zakresie rozmiarów i struktury wieku zasobów pracy, potraktowałam jako podstawę rekomendacji do różnicowania działań ograniczających pogłębianie się niekorzystnych zmian oraz przekazania większej odpowiedzialności w tym zakresie władzom regionalnym.

Artykuł [3] dotyczy zagadnień związanych ze starzeniem się pracowników w mezoskali, tj. organizacji (dowolnego typu). Badaniu poddano opinie pracowników na temat znaczenia zachodzących zmian demograficznych i ich konsekwencji dla organizacji w której są zatrudnieni oraz roli osób starszych w tej organizacji. Wykorzystałam wyniki badania ankietowego przeprowadzonego w latach 2013-2014 wśród 864 pracowników przedsiębiorstw sektora MSP i organizacji publicznych z Finlandii, Szwecji, Niemiec, Litwy i Łotwy, udostępnionych z bazy międzynarodowego projektu *Best Agers Lighthouses – Strategic Age Management for SME in the Baltic Sea Region* (2012-2014)[25]. Zakres mojego badania obejmował odpowiedzi uzyskane na cztery pytania z kwestionariusza. Wyniki przedstawiłam w formie tabel wielodzielczych. Tabele wielodzielcze stanowiły w tym przypadku kombinację czterech tabel liczności ułożonych w ten sposób, że każda komórka tabeli reprezentowała w jednoznaczny sposób kombinację konkretnych wartości tabelaryzowanych zmiennych: wieku respondenta, stanowiska zajmowanego przez niego w hierarchii organizacji, odpowiedzi udzielonych na parę zbieżnych pytań merytorycznych. Tabele wielodzielcze umożliwiły analizę liczności odpowiadających kategoriom wyznaczanym przez wybrane zmienne. Poprzez analizę tych liczności możliwe było zidentyfikowanie relacji, jakie zachodzą między tabelaryzowanymi zmiennymi oraz weryfikacja dwóch hipotez roboczych:

- H1: świadomość pracowników w zakresie znaczenia zmian demograficznych dla ich organizacji jest niewielka i zależy od wieku oraz stanowiska zajmowanego w hierarchii organizacji;
- H2: świadomość pracowników na temat potencjału pracowników w starszym wieku oraz możliwości jego wykorzystania w kreowaniu rozwoju organizacji jest niewielka i zależy od wieku oraz stanowiska zajmowanego przez respondenta w hierarchii organizacji.

Na podstawie przeprowadzonego badania okazało się, że brak jest podstaw do odrzucenia H1. Zdecydowanie większą świadomością wykazali się respondenci zajmujący wyższe, kierownicze stanowiska (*superior responsibility*) oraz ci w starszym wieku. Odpowiedzi uzyskane w badaniu – odnośnie H2 – nie dały jednoznacznych wyników. Respondenci bez względu na wiek i zajmowane stanowisko dostrzegali potencjał pracowników w starszym wieku. Niemniej, o możliwości podejmowania działań w celu promocji osób starszych i efektywnego wykorzystywania ich potencjału na rzecz organizacji bardziej świadomie wypowiadali się respondenci zajmujący stanowiska kierownicze i ci w starszym wieku.

Artykuł [4] również powstał na podstawie wyników z bazy międzynarodowego projektu *Best Agers Lighthouses – Strategic Age Management for SME in the Baltic Sea Region* (2012-2014).

Analizę przeprowadzono na wynikach z badania zrealizowanego wśród 509 pracowników przedsiębiorstw sektora MSP i organizacji publicznych w państwach partnerach projektu (Finlandii, Szwecji i Litwy). Celem artykułu było zweryfikowanie czy wiek pracowników determinuje ocenę osiąganego przez nich poziomu równowagi pomiędzy życiem zawodowym i osobistym (*work-life balance*, WLB) oraz czy zachodzi relacja pomiędzy wiekiem pracownika a oceną działań podejmowanych przez pracodawcę na rzecz zapewnienia takiej równowagi.

[25] Projekt realizowany w ramach Programu Regionu Morza Bałtyckiego 2007-2013, finansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz ze środków finansowych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (charakter udziału w projekcie – kierownik projektu na poziomie Partnera). W ramach projektu zostało zrealizowanych kilka rodzajów badań (ilościowych i jakościowych). Ich wyniki są udostępniane przez Lidera Projektu.

Do analizy statystycznej wykorzystano test Kruskala Walisa będący nieparametryczną alternatywą jednoczynnikowej analizy wariancji w układzie międzygrupowym, służącą do porównywania trzech lub więcej prób. Natomiast aby wyrazić współzależność (istotność statystyczną) pomiędzy badanymi zmiennymi, zastosowano analizę korelacji R Spearmana.

Uzyskane wyniki umożliwiły sformułowanie następujących wniosków: pracownicy reprezentujące starsze grupy wiekowe częściej niż pracownicy z młodszych grup wiekowych wskazują na zachowanie WLB, gorzej niż własne poczucie WLB badani pracownicy ocenili warunki na rzecz zapewnienia WLB panujące w ich miejscu pracy, wiek ma znaczenie w ocenie pracowniczej wyrażanej na temat warunków WLB tworzonych przez organizację – starsi pracownicy częściej niż młodsi nie zgadzają się, że wszyscy mają równe możliwości w korzystaniu z elastycznych rozwiązań zapewniających utrzymanie WLB.

Artykuł [4] napisałam we współautorstwie – mój wkład w powstanie pracy obejmował wszystkie fazy procesu badawczego i redakcyjnego, tj: autorstwo koncepcji, zestawianie danych, analizę i interpretację wyników, napisanie pracy oraz zatwierdzenie ostatecznej wersji pracy. Mój udział procentowy w powstanie pracy szacuję na 50%.

W ostatnich dwóch latach moje zainteresowania naukowe poszerzyły się o kolejny, **trzeci obszar**: Problematykę organizacji i funkcjonowania systemu opieki nad osobami starszymi, w tym możliwości i uwarunkowania wykorzystania w tym systemie nowoczesnych technologii teleopieki.

Dotychczasowy dorobek w tym obszarze naukowym obejmuje: jeden opublikowany artykuł naukowy, jeden artykuł naukowy podlegający procesowi redakcyjnemu w czasopiśmie *Acta Universitatis Lodziensis Folia Oeconomica*, wygłoszenie referatu na konferencji naukowej Łódzkie Dni Gerontologii 2018, autorstwo i współautorstwo trzech opracowań eksperckich wykonanych na zlecenie samorządów lokalnych, 5 wystąpień na konferencjach i spotkaniach popularyzujących naukę, kierowanie projektem *Koncepcja systemu opieki nad osobami starszymi w województwie pomorskim – obszar gmin pozametropolitalnych* (2014-205) na zlecenie Fundacji Promocji Inicjatyw Europejskich we współpracy ze Związkiem Gmin Pomorskich, zainicjowanym przez Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego.

Opublikowany artykuł naukowy to:

Richert-Kaźmierska A. (2017), Teleopieka domowa w systemie opieki nad osobami starszymi – doświadczenia gmin województwa pomorskiego, *Studia BAS*, Nr 2(50), s.169-189.

W artykule podjęłam tematykę wykorzystania teleopieki domowej jako elementu systemu opieki domowej nad seniorami. Celem opracowania było przedstawienie istoty teleopieki domowej (odróżnienie jej od telemedycyny) oraz dotychczasowych doświadczeń w zakresie jej wdrażania w gminach województwa pomorskiego. W artykule omówiłam założenia idei gminnych powszechnych systemów teleopieki domowej oraz zidentyfikowałam warunki konieczne do ich efektywnego funkcjonowania. Za kluczowe wskazałam m.in.:

- edukację i informację na temat możliwości jakie daje teleopieka domowa,
- współpracę różnych podmiotów zajmujących się osobami starszymi i niesamodzielnymi, aby zainteresować je teleopieką domową,

- zrozumienie idei teleopieki domowej, także wśród pracowników administracji samorządowej – wdrażających system,
- profesjonalizację usług teleopieki, tj. wypracowanie standardów obowiązujących operatorów i dostarczycieli tej usługi, szkoleń dla personelu, czy szkoleń dla użytkowników, procedur certyfikacji operatorów i oferowanych przez nich usług,
- wypracowanie modelu finansowania tworzenia i funkcjonowania powszechnych systemów teleopieki domowej.

Przyszłe kierunki moich badań naukowych będą ściśle związane z polityką wobec starzenia się ludności w skali lokalnej i regionalnej, identyfikacją jest skutków społecznych oraz ekonomicznych, zmieniających się struktur demograficznych, jak również zmian zachodzących na rynku pracy które są bezpośrednią konsekwencją wysokiego tempa starzenia się ludności w krajach wysokorozwiniętych. Dodatkowo, planuję podjąć pogłębione studia dotyczące obszaru działań władz lokalnych i regionalnych w obszarze tworzenia nowych struktur systemów opiekuńczych, jako odpowiedzi na ekonomiczne i społeczne skutki rosnącej liczby osób starszych wymagających opieki. Zamierzam również kontynuować badania nad udziałem osób w starszym wieku (chciałabym skupić się na osobach w wieku 60-70 lat) w rynku pracy oraz polityki rynku pracy wobec tej grupy.

Swoją dalszą pracę naukową planuję poszerzać nie tylko o podjęcie nowych aspektów związanych z procesem starzenia się ludności, ale również ciągle zamierzam udoskonalać swój warsztat metodyczny stosując zaawansowane techniki statystyczne i ekonometryczne. Stosowanie nowych ujęć koncepcyjnych, pozyskanie nowych danych do badań empirycznych jak również nowych metod badawczych pozwoli mi na dalsze wielokierunkowe analizy w danym obszarze, tym samym przyczyniając się do poszerzenia stanu wiedzy w dyscyplinie nauk ekonomicznych.

6.2. Udział w międzynarodowych konferencjach i seminariach naukowych

W latach 2004-2019 wzięłam udział w 28 konferencjach naukowych w kraju i zagranicą, w trakcie których wygłaszałam referaty (pełen wykaz znajduje się w Załączniku 4).

Wśród konferencji naukowych organizowanych w Polsce mogę wyróżnić m.in. *Łódzkie Dni Gerontologii* organizowaną cyklicznie przez Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej Uniwersytetu Łódzkiego; międzynarodową konferencję naukową *Measurement and Assessment of Social and Economic Phenomena* (MASEP) organizowaną corocznie przez Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny Uniwersytetu Łódzkiego; cyklicznie organizowaną przez Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne oraz Instytut Badań Gospodarczych międzynarodową konferencję *Applied Economics Contemporary Issues in Economy Market or Government* w Toruniu; czy też międzynarodową konferencję *Międzynarodowe i krajowe uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości w układach przestrzennych* organizowaną przez Zakład Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej Instytutu Geografii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, we współpracy z Komisją Geografii Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Wydawnictwem „Nowa Era" oraz Fundacją „Edukacja dla Społeczeństwa" w Warszawie.

Zagraniczne konferencje naukowe na których wygłaszałam referaty, to przede wszystkim:

- 3rd *International Conference Wellbeing at Work* w Kopenhadze (2014) organizowana przez Danish National Research Centre for the Working Environment (NRCWE). W ramach konferencji – po pozytywnym zaopiniowaniu przez organizatorów złożonej koncepcji – przygotowałam i poprowadziłam sesję tematyczną *Active aging at work and strategic age management in SMEs*. Przygotowanie sesji obejmowało m.in. opracowanie jej zakresu merytorycznego uzasadniającego włączenie w program konferencji, zaproszenie współprelegentów i panelistów oraz promocję sesji wśród uczestników konferencji.
- *Work, Wellbeing and Wealth: Active Ageing at Work w Helsinkach* (2013) organizowana przez The Finnish Institute of Occupational Health (FIOH).
- 3rd *International Workshop on the Socio-Economics of Ageing* w Lizbonie (2013) organizowana przez Lisboa School of Economics and Management (ISEG), University of Lisboa.
- *The Oxford Business & Education Conference* w Oxfordzie (2016) organizowana przez Neil Stewart Associates we współpracy z Brasenose College. W ramach konferencji uczestniczyłam w "okrągłym stole" prezentując wyniki współautorskich badań na temat metod nauczania przedsiębiorczości inżynierów, na przykładzie rozwiązań stosowanych na Politechnice Gdańskie. Tytuł wystąpienia: *How do we teach engineers' the entrepreneurship? The case study of Gdansk University of Technology* (współautorka J. Wasilczuk).
- Cyklicznie organizowana przez Baltic Sea Academy oraz Hanzeatic Parliament *Międzynarodowa Konferencja Hanzeatycka* (*Hanseatic Conference*).

Współpracowałam również z organizatorami międzynarodowej konferencji *EURAM2017: Making Knowledge Work* oraz konferencji *EURAM2019: Exploring the future of Management* jako recenzent zgłaszanych na konferencje artykułów.

W ramach międzynarodowego programu LLP Erazmus oraz Erazmus+ brałam udział w międzynarodowej wymianie akademickiej. W okresie od 2004 do 2019 roku odbyłam 4 takie wyjazdy:

- Technicka Univerzita v Liberci (Czechy), 29.05.2017 – 2.06.2017, prowadzenie zajęć dydaktycznych, uczestnictwo w International Staff Week w ramach program Erazmus+ Staff Mobility of Teaching.
- Instituto Politecnico de Lisboa (Portugalia), 2.05.2016 – 6.05.2016, udział w szkoleniu dla nauczycieli przedsiębiorczości, uczestnictwo w ramach International Week w ramach programu Erazmus+ Staff Mobility of Training.
- Hochschule Ravensburg-Weingarten (Niemcy), 28.04.2014 – 02.05.2014, prowadzenie zajęć dydaktycznych, pobyt w ramach programu LLP Erazmus – STA.
- Silesian University of Opava (Czechy), 02.12.2013 – 06.12.2013, prowadzenie zajęć dydaktycznych, pobyt w ramach programu LLP Erazmus – STA.

W 2012 roku dzięki współpracy z University of Gothenburg Department of Sciology and Work Science (Szwecja) w dniach 22–24.10.2012 odbyłam wizytę studyjną w ramach której zrealizowałam wywiady z przedstawicielami instytucji zaangażowanych w aktywizację

zawodową osób starszych oraz zainicjowałam współpracę badawczą z zespołem Department of Sciology and Work Science UG. Opiekunem wizyty studyjnej był prof. Roland Kadefors.

6.3. Realizowane projekty i granty

W okresie 2004-2019 uczestniczyłam w dziesięciu projektach, w tym siedmiu o zasięgu międzynarodowym:

- 4 projektach badawczych, w tym trzech międzynarodowych,
- 4 międzynarodowych projektach dydaktycznych,
- 2 projektach realizowanych we współpracy z samorządami terytorialnymi.

Wnioski 2 projektów międzynarodowych (za przygotowanie których odpowiadałam) zostały złożone w konkursie programu Erazmus+ KA2 Strategic Partnership – Adult Education oraz Strategic Partnership – VET i oczekują na ocenę merytoryczną Narodowej Agencji Programu Erazmus+.

Projekty badawcze

INBETS – Innovative Business Transfer Models for SMEs in the BSR (2018-2020), projekt realizowany w ramach Programu Regionu Morza Bałtyckiego 20014-2020, finansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego: **wykonawca – członek zespołu projektowego.**

Cele projektu korespondują ze zdiagnozowanymi wyzwaniami społeczno-ekonomicznymi w Regionie Morza Bałtyckiego, m.in. starzeniem się społeczeństwa, w tym starzeniem się właścicieli i kadr zarządzających przedsiębiorstwami sektora MSP, brakiem zainteresowania i umiejętności wśród osób młodych przejmowaniem firm rodzinnych których właściciele przechodzą na emeryturę, brakiem źródeł finansowania procesów sukcesyjnych, niedostatecznym wsparciem ze strony instytucji otoczenia biznesu procesów sukcesji w firmach rodzinnych. Realizacja projektu INBETS ma umożliwić m.in.: wzmocnienie potencjału instytucjonalnego otoczenia biznesu w zakresie promocji i wspierania procesów sukcesji firm rodzinnych, wzrost umiejętności i kwalifikacji przedsiębiorczych oraz zwiększenie liczby kandydatów chętnych do przejmowania przedsiębiorstw rodzinnych, promowanie rozwiązań sprzyjających udanym sukcesjom w sektorze MSP.

Mój udział w projekcie obejmuje m.in. opracowanie materiałów wspierających przedsiębiorców i instytucje otoczenia biznesu w procesie sukcesji, przygotowanie materiałów szkoleniowych do warsztatów dotyczących sukcesji w firmach rodzinnych oraz organizację takich warsztatów, identyfikację dobrych praktyk sukcesji firm oraz ocenę uwarunkowań ich implementacji w innych państwach Regionu Morza Bałtyckiego.

Best Agers Lighthouses – Strategic Age Management for SME in the Baltic Sea Region (2012-2014), projekt realizowany w ramach Programu Regionu Morza Bałtyckiego 2007-2013, finansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz ze środków finansowych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego: **kierownik projektu**.

Głównym celem projektu było opracowanie metodyki zarządzania wiekiem w przedsiębiorstwach sektora MSP w państwach Regionu Morza Bałtyckiego. W ramach projektu wybrano 8 podmiotów prywatnych i publicznych, w których w oparciu o wyniki przeprowadzonych badań

ilościowych i jakościowych, we współpracy z zewnętrznymi ekspertami, wdrożono rozwiązania z zakresu zarządzania wiekiem. Po zakończeniu interwencji, przeprowadzono badania weryfikujące, i na ich podstawie sformułowano rekomendacje dotyczące zarządzania wiekiem w przedsiębiorstwach sektora MSP. W trakcie realizacji projektu w wybranych przedsiębiorstwach, szczególne znaczenie miała identyfikacja potencjału pracowników w wieku 55 lat i więcej, oraz możliwości jego wykorzystania dla potrzeb przedsiębiorstw.

Jako kierownik projektu (na poziomie partnera naukowego jakim w projekcie była Politechnika Gdańska) odpowiadałam za koordynację realizacji wszystkich zadań projektowych, w tym przeprowadzenie badań ilościowych i jakościowych dotyczących praktyk zarządzania wiekiem w przedsiębiorstwach, przygotowanie wniosków i rekomendacji na podstawie uzyskanych wyników, ewaluację prowadzonych działań obejmujących wdrożenie praktyk zarządzania wiekiem w wybranych firmach i organizacjach.

Regionalny system wspierania aktywności zawodowej osób w wieku 50+ (2012), projekt realizowany ze środków Wydziału Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej w ramach działalności statutowej, umowa DS nr zadania 020352: **kierownik projektu.**

W ramach projektu przeprowadziłam badania literaturowe dotyczące problematyki aktywizacji zawodowej osób w wieku 50 lat i więcej, zebrałam dane statystyczne opisujące sytuację osób w wieku 50 lat i więcej na rynku pracy w Polsce oraz zrealizowałam badania ankietowe w powiatowych urzędach pracy z terenu województwa pomorskiego aby ocenić skuteczność rozwiązań wykorzystywanych w aktywizowaniu osób w wieku 50 lat i więcej.

Mój udział w projekcie obejmował: opracowanie koncepcji badania, jego realizację, sporządzenie wniosków i opracowanie na ich podstawie publikacji naukowych.

QUICK IGA – Innovation Gender Age (2012-2014), projekt realizowany w ramach Programu Regionu Morza Bałtyckiego 2007-2013, finansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz ze środków finansowych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego: **wykonawca – członek zespołu projektowego.**

Celem głównym projektu było umożliwienie zwiększenia potencjału innowacyjnego firm poprzez zwiększenie udziału kobiet i osób starszych w rynku pracy oraz zapewnianie rozwoju otoczenia wspierającego innowacje. Działania projektowe były realizowane na czterech poziomach: indywidualnych osób, przedsiębiorstw, instytucji otoczenia biznesu i polityk. Przeanalizowano warunki społeczno-ekonomiczne w poszczególnych państwach i na podstawie uzyskanych wyników, zaproponowano działania umożliwiające implementację dobrych praktyk (odpowiednio z każdego z czterech poziomów) z uwzględnieniem specyfiki danego państwa.

Mój udział w projekcie obejmował przede wszystkim identyfikację dobrych praktyk w zakresie zwiększania aktywnego udziału osób starszych w rynku pracy i tworzeniu potencjału innowacyjnego przedsiębiorstw, diagnozę warunków umożliwiających ich implementację w innych organizacjach i państwach Regionu Morza Bałtyckiego oraz sporządzenie rekomendacji odnośnie działań ułatwiających taką implementację.

Best Agers – Using the knowledge and experience of professionals in their primes to foster business and skills development in the Baltic Sea Region (2010-2012), projekt realizowany w ramach Programu Regionu Morza Bałtyckiego 2007-2013, finansowany ze środków

Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz ze środków finansowych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego: **wykonawca – członek zespołu projektowego.**

Celem projektu było wypracowanie metod i narzędzi umożliwiających włączenie społeczne i ekonomiczne osób w wieku 55 lat i więcej w rynek pracy w państwach Regionu Morza Bałtyckiego, zapewnianiających wykorzystanie ich wiedzy i doświadczenia w kształtowaniu innowacyjności i konkurencyjności przedsiębiorstw sektora MSP. Ponadto, w ramach projektu chodziło również o wypracowanie rozwiązań wsparcia struktur lokalnych i regionalnych w wykorzystywaniu potencjału osób starszych oraz budowania struktur dla współpracy międzypokoleniowej.

Mój udział w projekcie obejmował przede wszystkim przygotowanie i przeprowadzenie badań wśród osób w wieku 55 lat i więcej (słuchaczy uniwersytetów trzeciego wieku) na temat czynników determinujących aktywność zawodową w starszym wieku, sporządzenie raportów z badań, analizę polityki rynku pracy wobec osób w wieku okołoemerytalnym w państwach Regionu Morza Bałtyckiego, sporządzenie raportów na podstawie uzyskanych wyników, w tym uwzględniających rekomendacje pożądanych zmian.

Międzynarodowe projekty dydaktyczne

KA4HR – Innovative Entrepreneurs and Innovation Support for SMEs: Knowledge Alliance Human Resources and Organizational Development (2018-2021), projekt realizowany w ramach program Erasmus+ Key Action 2: **wykonawca – członek zespołu projektowego.**

Celem projektu jest identyfikacja dobrych praktyk innowacji organizacyjnych w przedsiębiorstwach w krajach Regionu Morza Bałtyckiego oraz określenie warunków implementacji takich praktyk w innych miejscach. Dodatkowo, celem projektu jest opracowanie koncepcji, programu i materiałów szkoleniowych oraz przeprowadzenie szkoleń dla pracowników firm sektora MSP w zakresie innowacji organizacyjnych w przedsiębiorstwach zwiększających ich potencjał innowacyjności i konkurencyjności.

Moje zadania w projekcie obejmują identyfikację dobrych praktyk innowacji organizacyjnych w przedsiębiorstwach w państwach Regionu Morza Bałtyckiego, z uwzględnieniem działań skierowanych do osób reprezentujących starsze grupy wiekowe i z zakresu wzmocnienia dialogu międzypokoleniowego. Ponadto, ocena możliwości i uwarunkowań wdrażania dobrych praktyk w innych organizacjach i państwach Regionu Morza Bałtyckiego.

MASTER BSR – Common Vocational Training to Master in the Baltic Sea Region (2015-2018), projekt realizowany w ramach programu Erasmus+ Key Action 2: **wykonawca – członek zespołu projektowego.**

Celem projektu było dostarczenie narzędzi umożliwiających wzmocnienie konkurencyjności i potencjału kadrowego MSP poprzez m.in. rozwijanie magisterskich studiów zawodowych w Regionie Morza Bałtyckiego.

Mój udział w projekcie polegał na opracowaniu programu szkoleń trenerskich, magisterskich studiów zawodowych, prowadzeniu takich szkoleń, przygotowaniu metod ich ewaluacji, ewaluacji oraz sporządzeniu raportu końcowego.

INNOCASE – Transfer of innovative case study approach in business education (2012-2014), projekt realizowany w ramach program Lifelong Learning Programme oraz ze środków finansowych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego: **wykonawca – członek zespołu projektowego.**

Ogólnym celem projektu było dostosowanie i przeniesienie innowacyjnej metodologii studium przypadku (CS) opracowanej w projekcie RePro do nowego środowiska – edukacji biznesowej w Polsce i innych krajach partnerskich. Celem metodologii RePro jest wspieranie wiedzy w środowisku biznesowym, jak również osobisty samorozwój w zakresie pracy zespołowej, zarządzania projektami, umiejętności badawczych i negocjacyjnych. Podczas trwania projektu INNOCASE, metodologia ta została dostosowana do środowiska MSP.

Mój udział w projekcie polegał na opracowaniu studium przypadku poświęconego problematyce zarządzania wiekiem w przedsiębiorstwie sektora MSP oraz materiałów szkoleniowych do poprowadzenia kursu wykorzystującego studium przypadku.

3EP European Entrepreneurship Educators Programme (2011), program finansowany ze środków European Commission's Cometitiveness and Innovation Framework Programme (CIP): **uczestnik programu.**

Celem programu było szkolenie nauczycieli przedsiębiorczości z państw członkowskich Unii Europejskiej w zakresie prowadzenia zajęć dedykowanych studentom kierunków biznesowych i technicznych z wykorzystaniem innowacyjnych metod dydaktycznych.

Mój udział w projekcie polegał na uczestnictwie w pięciodniowym szkoleniu dla grupy 30 nauczycieli przedsiębiorczości z państw członkowskich Unii Europejskiej w Helsinkach oraz przygotowaniu raportu z wdrażania innowacyjnych metod dydaktycznych w trakcie realizowanych przeze mnie zajęć na Wydziale Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej.

Projekty realizowane we współpracy z samorządami terytorialnymi

Portret mieszkańców gminy Kolbudy w wieku 60 lat i więcej (2017), projekt zrealizowany na zlecenie Gminy Kolbudy: **kierownik projektu.**

Celem projektu była diagnoza i ocena sytuacji mieszkańców gminy Kolbudy w wieku 60 lat i więcej oraz wypracowanie na podstawie uzyskanych wyników kierunków przyszłej polityki senioralnej dla gminy.

Mój udział w projekcie obejmował: opracowanie koncepcji badania, projekt kwestionariusza ankiety, koordynację pracy ankieterów oraz członków zespołu projektowego, opracowanie wyników, sporządzenie raportu końcowego z uwzględnieniem rekomendacji dotyczących pożądanych kierunków polityki senioralnej w gminie.

Koncepcja systemu opieki nad osobami starszymi w województwie pomorskim – obszar gmin pozametropolitalnych (2014-205), projekt zrealizowany na zlecenie Fundacji Promocji Inicjatyw Europejskich we współpracy ze Związkiem Gmin Pomorskich, zainicjowany przez Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego: **kierownik projektu.**

Celem projektu była diagnoza sytuacji demograficznej w gminach województwa pomorskiego oraz wypracowanie rekomendacji co do kierunków i priorytetów regionalnej polityki senioralnej w województwie pomorskim.

Mój udział w projekcie obejmował: opracowanie koncepcji badań, koordynację pracy członków zespołu projektowego, opracowanie kwestionariusza wywiadu kierowanego do władz gmin województwa pomorskiego, opracowanie wyników badania, sporządzenie raportu końcowego, prezentację wyników badania i rekomendacji na spotkaniach z samorządowcami województwa pomorskiego, przygotowanie i przeprowadzenie warsztatów dla pracowników gminnych ośrodków pomocy społecznej z terenu województwa pomorskiego, organizację konferencji na zakończenie projektu oraz prezentację wyników końcowych.

6.4. Pełnienie funkcji promotora pomocniczego w przewodach doktorskich

W latach 2004-2019 nie pełniłam funkcji promotora pomocniczego w przewodach doktorskich.

Aktywnie uczestniczyłam jednak w opiece naukowej nad studentami Wydziału Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej. W okresie od 2006 do 2019 roku pełniłam funkcję opiekuna 101 prac dyplomowych, w tym 57 licencjackich i 44 magisterskich lub magistersko-inżynierskich. Byłam również recenzentem 42 prac dyplomowych (szczegółowe zestawienie w Załączniku 4).

Dodatkowo, w 2018 roku sprawowałam opiekę naukową nad zespołem studenckim (Daria Kurzyńska, Aleksandra Pettke i Klaudia Sawa) z Wydziału Chemicznego Politechniki Gdańskiej, przygotowującym projekt zespołowy do konkursu Jaskółki Przedsiębiorczości – projekt PIAŻEL (ostatecznie projekt zajął II miejsce w konkursie).

6.5. Pełnienie funkcji członka kolegiów redakcyjnych oraz recenzenta w czasopismach naukowych

W 2012 roku pełniłam funkcje redaktora tematycznego dwóch numerów w czasopiśmie *Przedsiębiorstwo we współczesnej gospodarce – teoria i praktyka*, ISSN 2084-6495.

Od 2014 współpracuję z 10 czasopismami naukowymi o zasięgu międzynarodowym, w których pełnię funkcje recenzenta naukowego:

- Human Resource Management Journal (*Impact Factor* 2.343)
- The Journal of Aging and Social Change
- Economics and Sociology
- Barometr Regionalny
- Ekonomia. Rynek, gospodarka, społeczeństwo
- Journal of International Studies
- Miscellanea Antropologica et Sociologica
- Rozprawy ubezpieczeniowe
- Przedsiębiorstwo we współczesnej gospodarce – teoria i praktyka
- Przestrzeń Ekonomia Społeczeństwo

7. Działalność ekspercka

W 2013 roku zostałam zaproszona przez Marszałka Województwa Pomorskiego do prac w Zespole Roboczym Regionalnego Programu Strategicznego w zakresie aktywności zawodowej i społecznej, odpowiedzialnego za przygotowanie zakresu merytorycznego Programu Strategicznego Aktywności Zawodowej i Społecznej (RPS AZS), jednego z dokumentów poprzedzających opracowanie regionalnego programu operacyjnego na lata 2014-2020.

W 2015 roku zostałam powołana przez Prezydenta Miasta Gdańska do Gdańskiej Rady ds. Seniorów, organu doradczego Prezydenta Miasta na kadencję 2015-2019 (powołanie Zarządzeniem Prezydenta Miasta Gdańska nr 1830/2015).

W 2017 roku zostałam powołana przez Marszałka Województwa Pomorskiego do Pomorskiej Rady ds. Polityki Senioralnej, organu doradczego działającego przy Zarządzie Województwa Pomorskiego na kadencję 2017-2021 (powołanie Zarządzeniem Marszałka Województwa Pomorskiego nr 31/2017).

W 2017 roku zostałam powołana przez Wójta Gminy Kolbudy na Pełnomocnika Wójta Gminy Kolbudy ds. Seniorów (powołanie Zarządzeniem Wójta Gminy Kolbudy nr 41/2017).

Jako członkini Pomorskiej Rady ds. Polityki Senioralnej, Gdańskiej Rady ds. Seniorów oraz Pełnomocnik Wójta Gminy Kolbudy ds. seniorów uczestniczę w tworzeniu lokalnej i regionalnej polityki wobec starzenia się ludności oraz doradzam władzom samorządowym i konsultuję rozwiązania odpowiadające na wyzwania starzenia się ludności (m.in. *Program – Gdański Model Systemu Teleopieki Domowej*, *Teleopieka domowa w Gminie Kolbudy*, *Starzenie się pomorskiego rynku pracy – rekomendacje*).

Od 2017 roku jestem członkinią zespołu ekspertów Rządowego Programu Aktywności Społecznej Osób Starszych przy Departamencie Polityki Senioralnej Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, odpowiedzialnego za oceny merytoryczne wniosków składanych w ramach programu.

W 2016 roku zostałam wpisana na listę ekspertów ds. oceny projektów w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego 2014-2020 w dziedzinach: innowacje i transfer technologii w przedsiębiorstwach, infrastruktura B+R, inwestycje w MSP, usługi doradcze i biznesowe oraz promocja na rynkach międzynarodowych dla MSP, ekonomia społeczna. W tym samym roku zostałam wpisana na listę ekspertów ds. oceny projektów w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego 2014-2020 w dziedzinach: aktywizacja społeczno-zawodowa oraz usługi społeczne, ekonomia społeczna. A także na listę ekspertów ds. oceny projektów w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego 2014-2020 w dziedzinie: zatrudnienie.

W okresie od 2016 do 2019 roku zrecenzowałam ponad 100 projektów o dofinansowanie ze środków unijnych lub krajowych, w tym 95 w ramach Rządowego Programu Aktywności Społecznej Osób Starszych.

Jestem również powoływana do gremiów konkursowych, w tym:

- kapituły konkursu o nagrodę Marszałka Województwa Pomorskiego „Pomorskie dla Seniora", 2018-2019, ocena merytoryczna i kwalifikacja zgłoszonych kandydatur,
- komisji konkursowej dotyczącej wyboru oferty na realizację zadania publicznego pn. *Gdański Samorządowy Model Teleopieki*, 2017-2019 w Wydziale Rozwoju Społecznego Urzędu Miejskiego w Gdańsku, merytoryczna ocena zgłoszonych ofert,
- komisji konkursowej dotyczącej wyboru oferty na realizację zadania publicznego pn. *Klub Senior+ w gminie Kolbudy*, 2018, Gmina Kolbudy, merytoryczna ocena ofert,
- komisji konkursowej okręgowego etapu V edycji konkursu *High School Business Challenge*, 2019, ocena prezentacji zgłoszonych projektów biznesowych,

- komisji konkursowej w konkursie dla uczniów szkół średnich *Wiem na bank*, 2016-2019, przygotowywanie pytań konkursowych, ocena prac konkursowych.

8. Działalność organizacyjna

Aktywnie uczestniczyłam w organizacji międzynarodowych konferencji naukowych i popularyzujących naukę, w tym:

1. *VIII międzynarodowej konferencji naukowej ENTIME Przedsiębiorczość we współczesnej gospodarce*, 2019, Gdańsk: koordynowałam zadania techniczne, byłam odpowiedzialna za współpracę z zewnętrznymi partnerami konferencji, organizowałam sesję tematyczną dotyczącą sukcesji w firmach rodzinnych oraz byłam organizatorką panelu dyskusyjnego – warsztatu „Sukcesja z sukcesem".
2. *VII międzynarodowej konferencji naukowej ENTIME Przedsiębiorczość we współczesnej gospodarce*, 2017, Gdańsk: koordynowałam zadania techniczne, odpowiadałam za współpracę z zewnętrznymi partnerami konferencji.
3. *3rd International Conference Wellbeing at Work*, 2014, Kopenhaga: byłam autorką koncepcji i odpowiadałam za zorganizowanie oraz przewodniczyłam sesji tematycznej *Active aging at work and strategic age management in SMEs*.
4. *Międzynarodowej konferencji naukowej Development of the competitiveness of enterprises in the context of demographic challenges*, 2013, Gdańsk: byłam organizatorką panelu dyskusyjnego oraz sesji naukowej dotyczące starzenia się ludności i jego ekonomicznych konsekwencji.
5. *Międzynarodowej konferencji naukowej Ekonomia, Kultura, Wartości*, 2013, Gdańsk: koordynowałam zadania techniczne, przewodniczyłam jednej z sesji tematycznych.

Inne podejmowane przeze mnie działania organizacyjne to m.in.:

- współorganizacja konkursu dedykowanego uczniom szkół średnich organizowanego co roku przez Wydział Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej oraz II Liceum Ogólnokształcące z Oddziałami Dwujęzycznymi im. K. Jagiellończyka w Elblągu – *Wiem na bank*,
- organizacja zielonej szkoły *Przedsiębiorczości można się nauczyć* dla 80 uczniów szkoły podstawowej i gimnazjum,
- prowadzenie warsztatu w ramach Światowego Tygodnia Przedsiębiorczości na Wydziale Zarządzania i Ekonomii PG „*Przedsiębiorczości można się nauczyć*" (15.11.2018),
- prowadzenie warsztatu w ramach Światowego Tygodnia Przedsiębiorczości na Wydziale Zarządzania i Ekonomii PG „*Absolwentów pomysł na biznes*" (18.11.2016),
- organizacja warsztatów w ramach Światowego Tygodnia Przedsiębiorczości na Wydziale Zarządzania i Ekonomii PG „*Goście Tygodnia Przedsiębiorczości*" (21.11.2014).

Do działań organizacyjnych mogę zaliczyć również:

- udział w pracach Zespołu ds. Strategii i Rozwoju Dydaktycznego Wydziału Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej (od 2019 roku),

- realizację zadań pełnomocnika Dziekana Wydziału Zarządzania i Ekonomii ds. Współpracy Regionalnej i Inicjatyw Społeczno-Edukacyjnych (od 2019 roku),
- realizację zadań opiekuna Pracowni Badań nad Gospodarką Regionalną i Lokalną (od 2018 roku),
- członkostwo, z wyboru, jako przedstawiciel nauczycieli akademickich, w Radzie Wydziału Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej w kadencji 2012-2016,
- udział w pracach zespołu ds. Krajowych Ram Kwalifikacji dla kierunku Zarządzanie (studia II stopnia) w latach 2011-2012,
- realizację zadań pełnomocnika Dziekana Wydziału Zarządzania i Ekonomii ds. promocji i rekrutacji, 2007-2008.

Za swoją działalność organizacyjną zostałam wyróżniona dwukrotnie nagrodą Rektora Politechniki Gdańskiej (nagroda zespołowa II stopnia za wyróżniającą działalność organizacyjną w 2017 roku oraz nagroda zespołowa III stopnia za wyróżniającą działalność organizacyjną w 2016 roku).

9. Działalność dydaktyczna

Prowadzone zajęcia dydaktyczne

W ramach pracy dydaktycznej na Wydziale Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej w okresie od 2004 do 2019 roku prowadziłam następujące przedmioty:

- Polityka regionalna, studia II stopnia, kierunek Zarządzanie,
- Organizacja i zarządzanie w samorządzie terytorialnym, studia II stopnia, kierunek Zarządzanie,
- Zarządzanie rozwojem regionu, studia II stopnia, kierunek Zarządzanie
- Marketing terytorialny, studia II stopnia, kierunek Zarządzanie,
- Polityka regionalna Unii Europejskiej, studia I stopnia, Europeistyka,
- Procedury pozyskiwania środków unijnych w regionie, studia I stopnia, Europeistyka,
- Programy i fundusze europejskie, studia II stopnia, Europeistyka,
- Zarządzanie projektami unijnymi, studia II stopnia, kierunek Zarządzanie,
- Przedsiębiorczość (wykład i ćwiczenia), studia II stopnia, kierunek Zarządzanie,
- International entrepreneurship (wykład), studia II stopnia, kierunek Economic analytics,
- Finansowanie działalności gospodarczej (wykład i ćwiczenia), studia II stopnia, kierunek Zarządzanie,
- Systemy emerytalne (ćwiczenia), studia I stopnia, kierunek Analityka gospodarcza,
- Polityka ekonomiczna (wykład i ćwiczenia), studia I stopnia, kierunek Ekonomia.

Nowe metody pracy dydaktycznej

W prowadzonych przez siebie zajęciach staram się wprowadzać nowatorskie metody przekazywania treści. Do takich zaliczam m.in.

- *Zajęcia w formule blended-learningu*

Prowadzone przez siebie przedmioty (*Przedsiębiorczość, Finansowanie działalności gospodarczej, International entrepreneurship* oraz *Systemy emerytalne*) realizuję wykorzystując metodę *blended-learning*. Do prowadzenia zajęć w części e-learningowej korzystam z uczelnianej platformy eNauczanie. Utworzenie i uruchomienie kursu na platformie poprzedziło uczestnictwo w dwustopniowym szkoleniu, potwierdzonym certyfikatem uprawniającym do prowadzenia zajęć w formie e-learningowej.

- *Debaty oxfordzkie*

Wśród form pracy dydaktycznej ze studentami w ramach przedmiotów *Przedsiębiorczość, Finansowanie działalności gospodarczej* oraz *Systemy emerytalne*, od 2017 roku wykorzystuję metodę debaty oxfordzkiej. W tym celu podjęłam współpracę z Instytutem Debaty Publicznej działającym na Uniwersytecie Gdańskim. Członkowie Instytutu prowadzą szkolenie dla studentów z zasad debaty w formule oxfordzkiej oraz metod argumentacji. W ramach zaliczenia prowadzonych przeze mnie przedmiotów studenci przygotowują się i prowadzą wymianę argumentów w formule debaty oxfordzkiej z udziałem ekspertów zewnętrznych, na tematy (tezy) odpowiednio do zakresu danego przedmiotu.

- *Wizyty praktyków i zajęcia „na zewnątrz"*

W ramach zajęć ćwiczeniowych z przedmiotów *Przedsiębiorczość* organizuję spotkania studentów z przedstawicielami firm działających w regionie lub instytucji wspierających przedsiębiorców sektora MSP, w tym Agencji Rozwoju Pomorza S.A., Centrum Informacji i Planowania Kariery Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Gdańsku, parków naukowo-technologicznych i inkubatorów przedsiębiorczości. We współpracy ze Strefą StartUp'u w Gdyni (działającą przy Pomorskim Parku Naukowo-Technologicznym) organizuję warsztaty przedsiębiorczości innowacyjnej.

Autorskie programy nauczania

W roku akademickim 2016 opracowałam program nauczania przedmiotu w języku angielski *International entrepreneurship* (wykład 30 godzin) dla studentów studiów II stopnia na kierunku Economic analytics, który realizuję od roku akademickiego 2017/2018.

Opracowałam również autorski program nauczania przedmiotu *Ekonomia starzenia się* (ćwiczenia 30 godzin) dla studentów studiów I stopnia na kierunku Ekonomia, specjalność ekonomia społeczna (przedmiot do wyboru).

Nagrody za działalność dydaktyczną

Za wyróżniającą się działalność dydaktyczną otrzymałam 3 Nagrody Rektora Politechniki Gdańskiej (w roku akademickim 2005/2006 – nagrodę indywidualną III stopnia; w roku 2012 – nagrodę indywidualną II stopnia oraz w roku 2014 – nagrodę indywidualną II stopnia).

10. Współpraca międzynarodowa oraz w środowisku regionalnym

Efektem mojej działalności naukowej, dydaktycznej i organizacyjnej jest szeroka współpraca międzynarodowa i w środowisku regionalnym. Obejmuje ona m.in.:

- członkostwo w krajowych stowarzyszeniach naukowych: Polskim Towarzystwie Ekonomicznym, Polskim Towarzystwie Polityki Społecznej oraz Polskim Towarzystwie Gerontologicznym;
- aktywny udział w działaniach *Baltic Sea Academy*, sieci współpracujących ze sobą 19 uczelni wyższych z państw Regionu Morza Bałtyckiego, organizującej cykliczne konferencje *Hanseatic Conference*,
- uczestnictwo w międzynarodowych projektach badawczych i dydaktycznych (szersze omówienie w pkt. 6.3),
- recenzowanie artykułów naukowych dla czasopism naukowych krajowych i zagranicznych (szersze omówienie w pkt. 6.5),
- działalność ekspercką (szersze omówienie w pkt. 7),
- działalność organizacyjną (szersze omówienie w pkt. 8).

Wśród przykładów aktywnej współpracy w środowisku regionalnym są m.in.:

- organizacja międzypokoleniowego warsztatu *Wydobyć bogactwo różnorodności*, we współpracy Wydziału Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej, Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Gdańsku oraz Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego,
- udział w I Debacie Powiatowej „Senior ma Głos" (2018) z samorządowcami powiatu kartuskiego oraz przedstawicielami instytucji świadczących usługi społeczne w Chmielnie (woj. pomorskie),
- wystąpienie na konferencji „Teleopieka – innowacyjna forma wsparcia dla osób starszych" (2018), dedykowanej samorządowcom województwa warmińsko-mazurskiego, zorganizowanej przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie,
- udział w debacie eksperckiej w ramach konferencji „Marzyciele i Mędrcy – spotkanie pokoleń" (2017), organizowanej przez Gdański Ośrodek Pomocy Psychologicznej dla Dzieci i Młodzieży i Prezydenta Miasta Gdańska w Gdańsku,
- wystąpienie pt. *Starzenie się społeczeństwa i związane z tym wyzwania społeczno-ekonomiczne w powiecie lęborskim* (2016) na IV Powiatowym Forum Senioralnym w Lęborku,
- wystąpienie pt. *Starzenie się społeczeństwa na Pomorzu a sytuacja demograficzna i wyzwania demograficzne w powiecie bytowskim* (2016) na konferencji „Samorządowa kompleksowa domowa opieka nad seniorem ze wsparciem technologii ICT – elementy teleopieki i telemedycyny – stan obecny i perspektywy" organizowanej przez Burmistrza miasta Bytów w Bytowie,
- wystąpienie pt. *System opieki nad osobami starszymi w gminie Kolbudy* (2016), na Sesji Komisji ds. społecznych Rady Gminy Kolbudy w Kolbudach,
- wystąpienie pt. *Starzenie się społeczeństwa jako wyzwanie dla pomorskich gmin. Koncepcja systemu opieki nad osobami starszymi w województwie pomorskim* (2015), na X Pomorskim Forum Samorządowym organizowanym przez Marszałka Województwa Pomorskiego w Gdańsku,

- wystąpienie pt. *Starzenie się społeczeństwa jako wyzwanie dla pomorskich gmin. Koncepcja systemu opieki nad osobami starszymi w województwie pomorskim* (2015) na Konwencie Powiatów Województwa Pomorskiego w Tczewie,
- przygotowanie opracowania eksperckiego pt. *Starzenie się pomorskiego rynku pracy – rekomendacje*, dokumentu przyjętego jako stanowisko Samorządu Województwa Pomorskiego skierowanego do Minister Rodziny Pracy i Polityki Społecznej Elżbiety Rafalskiej, 19.10.2018r. ROPS-SE.9140.12.2018 (EOD:59322/10/2018),
- przygotowanie opracowania eksperckiego pt. *Teleopieka domowa w Gminie Kolbudy* (2018) na zlecenie Wójta Gminy Kolbudy,
- opracowanie *Opinii dotyczącej oferty w zakresie teleopieki* (2018) na zlecenie Referatu Współpracy Lokalnej i Innowacji Społecznych Wydział Rozwoju Społecznego Urząd Miejski w Gdańsku,
- współautorstwo opracowania *Program – Gdański Model Systemu Teleopieki Domowej*, przygotowanego dla Miasta Gdańsk przez Fundację Gdańską,
- realizacja projektów we współpracy z samorządami, w tym *Portret mieszkańców gminy Kolbudy w wieku 60 lat i więcej* (2017) oraz *Koncepcja systemu opieki nad osobami starszymi w województwie pomorskim – obszar gmin pozametropolitalnych* (2014-2015).

Za pracę społeczną na rzecz tworzenia lokalnej i regionalnej polityki wobec starzenia się ludności otrzymałam podziękowania w formie oficjalnych listów od:

- Członka Zarządu Województwa Pomorskiego Pawła Orłowskiego (19 października 2018r.)
- Zastępcy Prezydenta Miasta Gdańska Piotra Kowalczuka (14 lipca 2016r.)
- Wójta Gminy Kolbudy Andrzeja Chruścickiego (16 grudnia 2018r.)

W 2018 roku zostałam nominowana do Gdańskiej Nagrody Równości Prezydenta Miasta *za nowatorskie i twórcze działania podejmowane na rzecz równości osób starszych.*

Bibliografia

Aaronson S., Fallick B., Figura A.,Pingle J., Wascher W. (2006), *The recent decline in the labor force participation rate and its implications for potential labor supply*, Brookings Papers on Economic Activity 37(1), s. 69-154.

Andrews G.J., Philips D.R. (2005), *Ageing and place. Perspectives, policy, practice,* Routledge, London, New York.

Apanowicz J. (2002), *Metodologia ogólna*, Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej, Gdynia.

Backer R. (pierwszy autor) (2016), *Metodologia badań politologicznych*, Uniwersytet M. Kopernika w Toruniu, Warszawa.

Bakshi G., Chen Z. (1994), *Baby boom, population aging and capital markets*, Journal of Business 67.

Banks J., Emmerson C. (2000), *Public and Private Pension Spending: Principles, Practice and the Need for Reform*, Fiscal Studies 21(1), s. 1475-5890.

Barslund M., Werder von M. (2016), *Measuring ageing and the need for longer working lives in the EU*, CEPS Working Document 417.

Bejtelsmit V.L., Bernasek A. (2001), *Risk preferences and the investment decisions of the older Americans*, AARP Public Policy Institute.

Bień B. (2018), *Geriatria w Polsce A.D. 2018*, Prezentacja na spotkaniu Ekspertów Komisji ds. osób starszych pt. Konsekwencje zmian wprowadzonych przepisami o sieci szpitali dla opieki medycznej osób starszych, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa.

Blondal S., Scarpetta S. (1997), *Early retirement in OECD courtries: the role of social security systems*, OECD Economic Studies 29.

Bloom D.E., Canning D., Malaney P. (2000), *Demographic change and economic growth in Asia*, Population and development Review 26, s. 257-290.

Bloom D.E., Canning D., Sevilla J. (2001), *Economic growth and the demographic transition*, Working Paper 8685, National Bureau of Economic Research, Cambridge.

Bloom D.E., Canning D., Sevilla J. (2003), *The demographic dividend: A new perspective on the economic consequences of population change*, A RAND Program of Policy-Relevant Research Communication, Santa Monica, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/2007/MR1274.pdf (10.02.2018).

Blundell R., Meghir C., Smith S. (2000), *Pension incentives and the pattern of early retirement*, Economic Journal 112(478).

Błędowski P. (2002), *Lokalna polityka społeczna wobec ludzi starych*, SGH Warszawa.

Błędowski P. (2012), *Starzenie się jako problem społeczny. Perspektywy demograficznego starzenia się ludności Polski do roku* [w:], M. Mossakowska, A. Więcek, P. Błędowski (ed.), *Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce*, Termedia Wydawnictwa Medyczne oraz MIB Poznań.

Błędowski P., Szweda-Lewandowska Z. (2016), *Polityka wobec starości i starzenia się w Polsce w latach 2015-2035. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.

Błędowski P. (2016), *Polityka wobec starzenia się i starości. Zakres i definicje*, [w:] P. Błędowski, Z. Szweda-Lewandowska, *Polityka wobec starości i starzenia się w Polsce w latach 2015-2035. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa, s. 29-48.

Breyer F., Costa-Font J., Felder S. (2010), *Ageing, health, and health care*, Oxford Review of Economic Policy 26(4), s. 674-690.

Bromley D.B. (1969), *Psychologia starzenia się*, [przekł.] Z. Zakrzewska, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Chawla M., Betcherman G., Banerji A. (2007), *From red to gray. The third transition of aging population in Eastern Europe and the former Soviet Union*, The World Bank, Washington.

Chłoń-Domińczak A., Rutecka-Góra J., Góra M. (2016), *Efektywność i przejrzystość systemu emerytalnego z uwzględnieniem otwartych funduszy emerytalnych, Raport techniczny*, Polska Grupa Emerytalna SGH, Warszawa.

Dalen van H.P., Henkens K., Schippers J. (2010), *How do employers cope with an ageing workforce? Views from employers and employees*, Demographic Research 22, s. 1015-1036.

Derejczyk J., Bień B., Kokoszka-Paszkot J., Szczygieł J. (2008), *Gerontologia i geriatria w Polsce na tle Europy — czy należy inwestować w ich rozwój w naszym kraju*? Gerontologia Polska Tom 16(3), s. 149–159.

Dormont B., Grignon M., Huber H. (2006), *Health expenditure growth: reassessing the threat of ageing*, Health Economics 15(9), s. 947-963.

EC (2005), *Zielona Księga. Wobec zmian demograficznych: nowa solidarność między pokoleniami*, European Commission, Bruksela.

EC (2006), *The impact of ageing on public expenditure: projections for the EU25 Member States on pensions, health care, long-term care, education and unemployment transfers (2004-2050)*, Special Report 1/2006 European Commission Directorate-General For Economic And Financial Affairs.

EC (2010), *EUROPA 2020, Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, Komunikat Komisji Europejskiej, Bruksela, 3.3.2010 KOM(2010) 2020 wersja ostateczna.

EP (2013), *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego,*

Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006.

EP (2013), *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1304/2013z dnia 17 grudnia 2013r. w sprawie Europejskiego Funduszu Społecznego i uchylające rozporządzenie Rady* (WE) nr 1081/2006.

Fernandez J.J. (2010), *Economic Crises, High Public Pension Spending and Blame-avoidance Strategies Pension Policy Retrenchments in 14 Social-insurance Countries, 1981–2005*, MPIfG Discussion Paper 10/9, Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung, Kolonia.

Ferry M., Baker R. (2006), *Strategie regionalne a starzenie się społeczeństwa. „Age Proofing Toolkit" – zestaw narzędzi służących uwzględnianiu zagadnień związanych z wiekiem społeczeństwa,* Komitet Regionów Unii Europejskiej, The European Older People's Platform, Bruksela.

Friedman M. (1957), *A Theory of Consumption Function*, Princeton University Press, Priceton.

Frosch K., Tivig T. (2007), *Age, human capital and the geography of innovation*, Thünen-Series of Applied Economic Theory – Working Paper, No. 71,Universität Rostock, Institut für Volkswirtschaftslehre, Rostock.

Futurage: Creating a road map for ageing research (2011), The University of Sheffield, Sheffield.

Gee E., McDaniel S. (1993), *Social Policy for an Aging Society*, Journal of Canadian Studies 28(1).

Golinowska S. (2015), *Polityka społeczna adresowana do grup ludności w cyklu życia. wyzwania dla teorii i praktyki*, Problemy polityki społecznej. Studia i dyskusje 28(1), s. 15-43.

Gonnot J.P., Keilman N., Prinz C. (1995), *Social security, household, and family dynamics in ageing societies*, European Studies of Population 1, Kluwer Academic, Dordrecht.

Góra M. (2003), *Inne spojrzenie na podstawowe zagadnienia ekonomiki emerytalnej*, Ekonomista 4.

Grinberga-Zalite G., Liepa E., Atkociuniene V., Hernik J. (2015), *Society Aging Problems and their Solutions in Latvia, Lithuania and Poland*, Regional Formation and Development Studies 3(17), s. 51-59.

Gubernat E. (2013), *Ekonomiczne konsekwencje zmian systemu emerytalnego dla budżetu państwa w latach 2000-2010*, Zarządzanie i Finanse 2(3), s. 110-121.

Halicki J. (2006), *Społeczne teorie starzenia się*, [w:] M. Halicka, J. Halicki (red.), *Zostawić ślad na ziemi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Białostockiego, Białystok, s. 255-276.

Hammer J.S. (1985), *Population growth and savings in developing countries: a survey*, World Bank Staff Working Paper 687, Washington D.C.

Hatch M.J. (2002), *Teoria organizacji,* Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Hausner J. (2007), *Polityka a polityka publiczna*, Zarządzanie Publiczne 1, s. 43-60.

Hodge G. (2008), *The Geography of Aging: Preparing Communities for the Surge in Seniors*, McGill-Queen's University Press, Montreal&Kingston.

Hoff A. (2008), *Population ageing in Central and Eastern Europe as an outcome of the socio-economic transition to capitalism*, Socialinis Darbas 7(2).

Humańska M. (2009), *Dlaczego się starzejemy? Teorie starzenia się organizmu ludzkiego* cz. II. , MEDI 2, s. 28-30.

Hussein S., Ismail M. (2017), *Ageing and Elderly Care in the Arab Region: Policy Challenges and Opportunities*, Ageing International 42(3), s. 274–289.

Ilmarinen J. (2001), *Aging Workers*, Occupational and Environmental Medicine 58, s. 546-552.

Kashnitsky I., Beer de J., Wissen van L. (2017), *Decomposition of regional convergence in population aging across Europe*, Genus 73(1).

Kelley A., Schmidt R. (1995), *Aggregate population and economic growth correlation: the role of the components of demographic change*, Demography 32, s. 543-555.

Kelley A.C. (1988), *Economic consequences of population change in the third world*, Journal of Economic Literature 27.

Kelley A.C., Schmidt R.M. (1999), *Economic and Demographic Change: A Synthesis of Models, Findings and Perspectives*, http://public.econ.duke.edu/pub//kelley/synthesis.pdf (15.12.2017).

Kirkwood T.B.L., Holliday R. (1979), *The evolution of ageing and longevity*, Proceedings of the Royal Society of London, Series B, Biological Sciences 205, s. 531-546.

Klimczuk A. (2014), *Rozwój regionalny wobec starzenia się społeczeństwa*, [w:] P. Szukalski (red.), *Starzenie się ludności a solidarność międzypokoleniowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 149-170.

Kluza S. (2007), *Makroekonomiczne konsekwencje procesów demograficznych* [w:] S. Kluza, K. Plotzke, Z. Sirojć (red.), *Procesy demograficzne a kapitał społeczny*, Uczelnia Warszawska im. Marii Skłodowskiej-Curie, Stowarzyszenie Społeczno-Gospodarcze „Mazowsze", Warszawa.

Kołodziejczyk I. (2007), *Neuropsychologia starzenia poznawczego*, Kosmos. Problemy nauk biologicznych t. 56(1-2).

Kociszewski P. (2016), *Starzenie ludności w ujęciu geograficznym – założenia geografii starości* [w:] M. Herudzińska, I. Błaszczak (red.), *Znane i nieznane oblicza starości jako obszar wyzwań dla społeczeństw XXI wieku,* Wydawnictwo SGGW, Warszawa.

Kotlarska-Michalska A. (2000), *Starość w aspekcie socjologicznym*, Roczniki Socjologii Rodziny XII, s. 147-159.

Kotowska I.E. (2008), *Zmiany aktywności zawodowej a proces starzenia się ludności*, [w:] J.T. Kowalewski, P. Szukalski (red.), *Pomyślne starzenie się w perspektywie nauk o pracy i polityce społecznej*, Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej UŁ, Łódź.

Kubiak M. (2016), *Polityka społeczna wobec ludzi starych w Polsce na tle współczesnych przemian społeczno-gospodarczych*, Uniwersytet Gdańsk, Gdańsk.

Krueger A.B. (2017), *Where Have All the Workers Gone? An Inquiry into the Decline of the U.S. Labor Force Participation Rate*, Conference draft, Brookings Papers on Economic Activity.

Kryńska E., Kwiatkowski E. (2013), Podstawy wiedzy o rynku pracy, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Kuhntopf S., Tivig T., Stelter R. (2011), *The setting: demographic trends and economic development in Germany and two selected regions*, [w:] T. Kronenberg, W. Kuckshinrichs (red.), *Demography and infrastructure. National and regional aspects of demographic change*, Springer, Dordrecht, s. 45-66.

Kujawska J. (2015), *Organizacja i zarządzanie opieką nad osobami starszymi*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 855 Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia 74, T. 1, s. 709-722.

Kulesza M. (2014), *Rozważania na temat regionu geograficzno-historycznego*, Studia z Geografii Politycznej i Historycznej Tom 3, s. 27–48.

Kurek S. (2008), *Typologia starzenia się ludności Polski w ujęciu przestrzennym,* Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków.

Laurent C. (2013), *Tomorrow's world. A look at the demographic and socio-economic structure of world in 2032*, Wiley.

Lee S.H., Mason A., Park D. (2011), *Why Does Population Aging Matter So Much for Asia? Population Aging, Economic Security and Economic Growth in Asia*, ERIA Discussion Paper Series, ERIA-DP-2011-04.

Leisering L. (2003), *Government and the life course.* J.T. Mortimer, M.J. Shanahan (red.), *The Handbook of the Life course*, Springer, New York, s. 205–225.

Lissowska M. (2017), *Instytucje a polityka gospodarcza*, [w:] J. Stacewicz (red.), *Perspektywy polityki gospodarczej*, SGH, Warszawa, s. 111-136.

Liwiński J., Sztanderska U. (2010), *Zarządzanie wiekiem w przedsiębiorstwie*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa

Łuniewska P. (2014), *Finansowanie systemu ochrony zdrowia w Polsce*, Współczesna Gospodarka 5(1), s. 67-75.

Marin B., Zaidi A. (red.) (2017), *Mainstreaming aging. Indicators to monitor sustainable policies*, European Centre Vienna, Routledge, New York.

Mayer K.U. (2005) *Life courses and life chances in a comparative perspective,* [w:] S. Svallfors (red.), *Analyzing inequality: life chances and social mobility in comparative perspective*, Stanford University Press, Palo Alto, CA.

McNicoll G. (1984), *Consequences of Rapid Population Growth: An Overview and Assessment*, Population Development Review 10(2), s.177-240.

Metcalf H., Meadows P. (2010), *Second Survey of Employers' Policies, Practices and Preferences Relating to Age*, Employment Relations Research Series, London.

Michalczyk S. (2009), *Uwagi o analizie zawartości mediów*, Rocznik Prasoznawczy 3, s. 95-109.

Modigliani F., Brumberg R. (1954), *Utility analysis and the consumption function: an interpretation of cross-section data*, [w:] K. Kurihara (red.), *Post-Keynesian economics*, Rutgers University Press, New Brunswick.

Mossakowska M., Więcek A., Grodzicki T., Milewicz A., Dąbrowski A., Bartoszek A., Zdrojewski T., Błędowski P. (2012), *Rekomendacje,* [w:] M. Mossakowska, A. Więcek, P. Błędowski (red.), *Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce*, Termedia Wydawnictwa Medyczne and MIB Poznań.

Ng T., Feldman D. (2013), *Employee age and health*, Journal of Vocational Behavior 83(3), s. 336-345.

Nagarajan R., Teixeira A., Silva S. (2013), *The impact of population ageing on economic growth: an in-depth bibliometric analysis*, FEP Working Papers, Research Work in Progress 505.

Nelson G. (1982), *Social Class and Public Policy for the Elderly*, Social Service Review 56(1), s. 85-107.

OECD (1998), *Maintaining prosperity in an aging society*, Paris.

OECD (2017), *Preventing Ageing Unequally*, Paris.

Pacześ P. (2017), *Polityka stabilizacyjna a cykl polityczny*, [w:] J. Stacewicz (red.), *Perspektywy polityki gospodarczej*, SGH, Warszawa, s.43-64.

Patrickson M., Ranzijn R. (2014), *Workforce ageing: the challenges for 21st century management*, International Journal of Organisational Behaviour 10(4), s. 729-739.

Phillipson C., Bernard M., Phillips J., Ogg J. (1998), *The family and community life of older people: household composition and social networks in three urban areas*, Ageing And Society 18(3), s. 259-289.

Pleśniak A. (2014), *Konsekwencje przemian demograficznych w świetle adekwatności i stabilności systemów emerytalnych,* Studia Ekonomiczne Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach 167, s. 43-53.

Plouffe L., Kalache A. (2010), *Towards Global Age-Friendly Cities: Determining Urban Features that Promote Active Aging*, Journal of Urban Health 87(5), s. 733-739.

Podgórska-Rykała J., Mierkut-Majeranek M., Andruszkiewicz A. (2016), *Polityka senioralna w jednostkach samorządu terytorialnego*, Oficyna Wydawnicza Humanitas Wyższa Szkoła Humanitas, Sosnowiec.

Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju (2013), Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, Warszawa, http://kigeit.org.pl/FTP/PRCIP/Literatura/002_Strategia_DSRK_PL2030_RM.pdf (12.06.2017).

Population growth and economic development: policy questions, (1986), National Research Council, Working Group on population growth and economic development, Committee on Population, Commission on Behavioral and Social Sciences and Education, National Academy Press, Washington D.C.

Prettner K. (2012), *Population aging and endogenous economic growth*, Journal of Population Economics.

Richert-Kaźmierska A. (2018), *Starzenie się ludności – perspektywa lokalna*, Humanities and Social Sciences XXIII, 25(2), s. 195-211.

Sauvy A. (1948), *Social and economic consequences of the ageing of Western European populations*, Population Studies: A Journal of Demography 2(1).

Sieroń A. (2019), *Parszywa Trzynastka?– o projekcie tzw. trzynastej emerytury*, Instytut Edukacji Ekonomicznej im. L. Misesa, Warszawa.

Sinclair S., Rockwell G. (2016), *Voyant tools*, http://voyant-tools.org/

Skinner M.W., Andrews G.J., Cutchin A.P. (red.) (2017), *Geographical Gerontology: Perspectives, Concepts, Approaches*, Routledge.

Skirbekk V. (2004), *Age and Individual Productivity: A Literature Survey*, Vienna Yearbook of Population Research 2(1), s. 133-154.

Sotkovsky I. (2014), *Spatial Typology of the Ageing Process in the European Union on the Level NUTS2 Region*, ERSA conference papers, ersa14p592, European Regional Science Association.

Starzenie się społeczeństwa polskiego i jego skutki, (2011), Opracowania Tematyczne OT-601, Biuro Analiz i Dokumentacji Zespół Analiz i Opracowań Tematycznych Kancelaria Senatu, Warszawa.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), przyjęta przez Radę Ministrów 14 lutego 2017r. , https://www.gov.pl/documents/33377/436740/SOR.pdf (12.01.2019).

Stuart-Hamilton I. (2006), *Psychologia starzenia się*, Zysk i s-ka, Poznań.

Styczyńska I., Zaman C. (2013), *Regional disparities, ageing and territorial aspects of employment*, Neujobspolicy Brief 8(6).

Supernat J. (2008), *Racjonalność i logika decyzji administracji*, [w:] L. Zacharko, A. Matan, G. Łaszczyca (red.), *Ewolucja prawnych form administracji publicznej: Księga jubileuszowa z okazji 60 rocznicy urodzin profesora Ernesta Knosali*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa, s. 271-280.

Synak B. (1999), *Ludzie starzy*, [w:] W. Kwaśniewicz (red.), *Encyklopedia socjologii*, Tom 2, Oficyna Naukowa, Warszawa.

Szarota Z. (2014), *Era trzeciego wieku – implikacje edukacyjne*, Edukacja ustawiczna Dorosłych, 1(84), s. 7-19.

Szatur-Jaworska B. (2000), *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej*, ASPRA-IR Warszawa.

Szatur-Jaworska B. (2006), *Dwa aspekty polityki społecznej – polityka wobec ludzi starych i polityka wobec starości*, [w:] B. Szatur-Jaworska, P. Błędowski, M. Dzięgielewska, *Podstawy gerontologii społecznej*, Warszawa.

Szatur-Jaworska B. (2012), *Aktywne starzenie się i solidarność międzypokoleniowa w debacie międzynarodowej*, Problemy Polityki Społecznej 17.

Szatur-Jaworska B. (2013), *Założenia dotyczące ludzi starych w polskich badaniach społecznych – rozważania nieteoretyczne*, [w:] D. Rancew-Sikora, C. Obracht-Prondzyński, M. Kaczmarczyk, P. Czekanowski (red.), *O społecznym znaczeniu tożsamości, miejsca i czasu życia*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk.

Szatur-Jaworska B. (2015), *Polityka senioralna w Polsce – analiza agendy*, Problemy Polityki Społecznej 30(3), s. 47-75.

Szatur-Jaworska B. (2016), *Polityka wobec starzenia się ludności – spojrzenie wstecz*, [w:] R. Marczak, *Polityka wobec starzenia się i starości w Polsce w latach 2015-2035*, Sprawozdanie z konferencji Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.

Szatur-Jaworska B. (2016a), *System wsparcia społecznego osób starszych w Polsce*. [w:] B.Szatur-Jaworska, P. Błędowski (red.), *System wsparcia osób starszych w miejscu zamieszkania. Przegląd sytuacji. Propozycja modelu*, Raport Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa, s. 65-108.

Szczepaniak K. (2012), *Zastosowanie analizy treści w badaniach artykułów prasowych – refleksje metodologiczne*, Acta Universitatis Lodziensis, Folia Sociologica 42.

Szczepański M. (2016), *Analiza i ocena proponowanych zmian ustawowego wieku emerytalnego w Polsce*, Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia 1(79), s. 739-751.

Szukalski P. (2009), *Starzenie się ludności – wyzwanie XXI wieku*, [w:] P. Szukalski (red.), *Przygotowanie do starości. Polacy wobec starzenia się*, ISP, Warszawa.

Szukalski P. (2015), *Od normatywnego modelu przebiegu życia do polityki przebiegu życia*, Polityka Społeczna 42(2), s. 1-5.

Taylor P., Walker A. (1998), *Policies and practices towards older workers: a framework for comparative research*, Human Resource Management Journal 8(3), s.61-67.

Turek K., Perek-Białas J. (2013), *The Role of Employers Opinions about Skills and Productivity of Older Workers: Example of Poland*, Employee Relations 35(6), s. 648-664.

Turek K. (2015), *Znaczenie wieku na rynku pracy – model relacji pomiędzy pracownikiem i pracodawcą*, Studia Socjologiczne 2, s. 167-194.

Tymowski A. (1987), *Polityka starości*, Człowiek i Światopogląd 9.

UN (2002), *Political Declaration and Madrid International Plan of Action on Aging, Second World Assembly on Ageing,* Madrid 8-12 April 2002, United Nations, New York.

UNECE (2002), *Regionalna Strategia Wdrażania Międzynarodowego Planu Działania w sprawie Starzenia się* (2002), *Regional Implementation Strategy for the Madrid International Plan of Action on Ageing 2002,* Economic Commission for Europe, UNECE Ministerial Conference on Ageing, Berlin 11-13.09.2002, ECE/AC.23/2002/2/Rev.6.

UNECE (2009), *Mainstreaming ageing*, Policy Brief, UNECE Policy Brief on Aging.

Ustawa z dnia 11 września 2015r. o osobach starszych (Dz.U.2015.1705).

Ustawa z dnia 17 grudnia 1998r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, (Dz.U.1998.162.1118 z późniejszymi zmianami – tekst ujednolicony z dnia 14.06.2015r.).

Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz.U.2017.844).

Ustawa z dnia 31 stycznia 2019r. o rodzicielskim świadczeniu uzupełniającym (Dz.U.2018.303).

Venne R.A. (2002), *Population Aging in Canada and Japan: Implications for Labour Force and Career Patterns*, Canadian Journal of Administrative Sciences 18(1), s. 40-49.

Wadensten B. (2006), *An analysis of psychosocial theories of ageing and their relevance to practical gerontological nursing in Sweden*, Scandinavian Journal of Caring Science, 20.

Walker A. (1998), *Managing an Ageing Workforce: A Guide to Good Practice*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin.

Walker A. (2005), *The Emergence of Age Management in Europe*, International Journal of Organisational Behaviour 10(1), s. 685-697.

Warnes T. (1982), *Geographical Perspectives on the Elderly,* Wiley, Chichester.

Weil D. (1999), *Population growth, dependency and consumption*, American Economic Review, 89(2), s. 251-255.

WHO (2016), *Multisectoral action for a life course approach to healthy ageing: draft global strategy and plan of action on ageing and health*, Sixty-Ninth World Health Assembly, A69/17 z dnia 22.04.2016, http://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA69/A69_17-en.pdf (12.01.2018).

Wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich do Trybunału Konstytucyjnego z dnia 29.08.2014r. Nr akt III.7060.409.2014.LN,https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wniosek_do_TK_ws_OFE_0.pdf (12.01.2019).

Wielicka K. (2014), *Zarys funkcjonowania systemów opieki zdrowotnej w wybranych krajach Unii Europejskiej*, Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej Seria: Organizacja i Zarządzanie Z. 70 (1909), s. 491-504.

Zrałek M. (2016), *Zadania samorządu terytorialnego wobec wyzwań starzejącego się społeczeństwa*, Studia Ekonomiczne, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach 290.

ZUS (2017), *Wiek emerytalny został obniżony*, ZUS dla ciebie. Magazyn informacyjny dla klientów Zakładu Ubezpieczeń Społecznych 1-2, s. 123–124.

Zweifel P., Felder S. and Meiers M. (1999), *Ageing of population and health care expenditure: a red herring*? Health Economics 8(6), s. 485-496.

Zybała A.(2012), *Polityki publiczne*, Krajowa Szkoła Administracji Publicznej, Warszawa.